

İndi Ermənistan adlanan ərazi, Qərbi Azərbaycan-İrəvan mahalı, Göyçə mahalı, Zəngibasar mahalı tarixi Azərbaycan torpağıdır.
Heydər ƏLİYEV

Bu gün biz yaxşı bilirik ki, Ermənistan dövləti tarixi Azərbaycan torpağında yaranıb. Zəngəzur, Göyçə mahalı, İrəvan bizim doğma torpaqlarımızdır. Biz qayıdacağıq.
İlham ƏLİYEV

BİR PARÇA DAŞ VƏTƏNDİR!

Mahirə NAĞIQIZI

YURDUN SƏSİ

№ 10

İyul 2025-ci il

Qərbi Azərbaycan İcması Prezident cənab İlham Əliyevə təşəkkür edib

3–4 iyul 2025-ci il tarixlərində Azərbaycan Respublikasının Xankəndi şəhərində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (İƏT) 17-ci zirvə görüşü keçirilib. Zirvə görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Qərbi azərbaycanlıların qaydışı məsələsini qaldırıb və bu məsələ sammitin yekunlarına dair Xankəndi Kommünikesində əks etdirilib.

Sözügədən mötəbər formatda Qərbi Azərbaycan məsələsinin qaldırılması Qərbi azərbaycanlıların sülh yolu ilə, təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə qaydısına beynəlxalq dəstəyin möhkəmləndirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qərbi Azərbaycan İcması qaydışı məsələsini prinsipial və ardıcıl şəkildə beynəlxalq gündəliyə gətirməsinə və bu məsələyə beynəlxalq aləmin birmənalı dəstəyini təmin etməsinə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevə təşəkkür edir.

Xankəndi şəhərində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının 17-ci Zirvə görüşündə Prezident İlham Əliyevin çıxışı

-Hörmətli dövlət və hökumət başçıları.

Hörmətli Zirvə görüşünün iştirakçıları.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (ECO) 17-ci Zirvə görüşündə iştirak etmək üçün qədim Azərbaycan torpağı olan Qarabağa, Xankəndiyə xoş gəlmisiniz.

Qazaxıstana ECO-ya uğurlu sədrliyi münasibətilə təşəkkürümü bildirirəm.

Azərbaycan artıq üçüncü dəfədir ki, ECO-nun Zirvə görüşünə ev sahibliyi edir. Əvvəlki iki Zirvə görüşü 2006-cı və 2012-ci illərdə paytaxt Bakıda keçirilmişdir.

Bugünkü Zirvə görüşünün Qarabağda, Xankəndidə təşkil edilməsinin xüsusi mənası var. Ermənistanın işğalından azad edilmiş torpaqlarımızda artıq bir neçə mühüm beynəlxalq tədbir keçirilmişdir. Şuşada 2023-cü ildə ECO-nun Nazirlər Şurasını, 2024-cü ildə Türk Dövlətləri Təşkilatının ilk qeyri-rəsmi Zirvə görüşünü və bu ilin may ayında Laçında Azərbaycan, Türkiyə və Pakistan rəhbərlərinin üçtərəfli Zirvə görüşünü qeyd etmək istərdim.

Bu gün isə ECO-nun Zirvə görüşü Xankəndidə, yeni inşa edilmiş Konqres Mərkəzində keçirilir.

İşğaldan azad edilmiş bütün Qarabağ və Şərqi Zəngəzurd hazırda geniş-

miqyaslı bərpa-quruculuq işləri aparılır.

Ermənistan Azərbaycan ərazilərinin təxminən 20 faizini 30 ilə yaxın işğal altında saxlamış, etnik təmizləmə həyata keçirmiş, bir milyondan artıq soydaşımızı öz dədə-baba torpağından didərgin salmışdır.

Azərbaycan xalqı və dövləti heç vaxt işğalla barışmamışdır. Dəfələrlə Ermənistanı və onun arxasında duran dövlətlərə bildirdik ki, əgər Ermənistan işğal edilmiş torpaqlardan öz xoşu ilə çıxmasa, biz öz ərazi bütövlüyümüzü hərbi yolla bərpa edəcəyik. Əfsuslar olsun ki, Ermənistan və onun havadarları bizim bu xəbərdarlığımızı ciddi qəbul etməyiblər. Nəticədə peşman olublar.

2020-ci ildə 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı Azərbaycan Ermənistanı döyüş meydanında darmadağın edərək 300-dən çox şəhər və kəndi azad etdi. Ermənistan 2020-ci il noyabrın 10-da kapitulyasiya aktı imzalamağa məcbur oldu.

İşğal dövründə Ermənistan şəhər və kəndlərimizi, mədəni və dini abidələrimizi yer üzündən silmişdir. 67 məsciddən 65-i Ermənistan tərəfindən yerlə-yeksan edilib, qalan ikisi isə ciddi zərər görüb, donuz və inək tövləsi kimi istifadə olunub. Bu, İslam dininə və dünya müsəlmanlarına qarşı hörmətsizlik və təhqir idi.

Qəbiristanlıqlar da vandalizmə mə-

ruz qalıb, dağıdılıb, qəbir daşları talana-raq Ermənistanı aparılıb.

Dövlət qurumlarından ibarət komissiya öz işinə xarici ekspertləri cəlb edərək, beynəlxalq təcrübədən yararlanmaqla işğal nəticəsində Azərbaycana vurulmuş zərəri təxminən 150 milyard ABŞ dolları məbləğində qiymətləndirmişdir.

Ermənistan torpaqlarımızda bir milyondan çox mina basdırıb. Vətən müharibəsindən bu günə qədər 400-ə yaxın soydaşımız mina partlaması nəticəsində həlak olub və ya ağır yaralanıb.

İndi Azərbaycan Ermənistanın xarəbazara çevirdiyi torpaqlarda yeni şəhərlər və kəndlər inşa edir. “Böyük Qayıdış” Proqramı icra edilir. Bu günə qədər 16 şəhər və kəndə keçmiş məcburi köçkünlərin qayıdışını təmin etmişik. Hazırda azad edilmiş ərazilərdə 50 mindən çox insan yaşayır, çalışır və təhsil alır.

Ermənistandan deportasiya olunmuş Qərbi azərbaycanlıların hüquqlarının təmin olunması da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Keçən ay İslam Əməkdaşlıq Təşkilatının İstanbulda keçirilmiş Nazirlər Şurasında Ermənistandan zorla didərgin salınmış azərbaycanlıların qayıdış hüququna dəstək ifadə edən qətnamənin bütün 57 üzv ölkənin yekdil qərarı ilə qəbul olunmasını yüksək qiymətləndiririk.

Bu qətnamə ilə yanaşı, Nazirlər Şurasının yekunlarına dair “İstanbul Bəyan-

naməsi”ndə indiki Ermənistan ərazisindən zorla qovulmuş azərbaycanlıların geri qayıdış hüququ təsdiqlənir və Ermənistanın Qərbi Azərbaycan İcması ilə dialoqu rədd etməsi qınanılır.

Qərbi azərbaycanlıların Ermənistandakı öz dədə-baba torpağına sülh yolu ilə qayıdışının təmin edilməsi sahəsində söylər bundan sonra da davam etdiriləcək.

Xanımlar və cənablar, Azərbaycan ECO-nun işində həmişə fəal iştirak etmişdir. ECO-ya üzv ölkələrlə əlaqələrimiz uğurla inkişaf edir.

Keçən il tarixdə ilk dəfə olaraq ECO məkanında COP29 konfransı keçirilmişdir. Bu konfransda 197 ölkə, 70 dövlət və hökumət başçısı iştirak etmiş, 77 min şəxs qeydiyyatdan keçmişdir.

Konfransda əldə edilmiş əsas nailiyyətlər inkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyə yardımının 100 milyarddan 300 milyard ABŞ dollarına qədər artırılması, İtki və Zərər Fondunun işlək vəziyyətə gətirilməsi və karbon bazarları barədə razılaşmalardan ibarət olmuşdur.

Azərbaycanın təşəbbüsü ilə bu il ilk dəfə ECO Həftəsi keçirilir. Şuşada ECO-nun Biznes-Forum, Ağdamda Gənclər Forumu, Laçında isə Qadınlar Forumu təşkil edilmişdir. Forumda iştirak etmiş nümayəndələr bu gün burada görülmüş işlərə bağlı məruzələr təqdim edəcəklər.

lər.

ECO-nun Azərbaycanda yerləşəcək Tədqiqat Mərkəzinin və Təmiz Enerji Mərkəzinin fəaliyyətə başlamasının təmin olunması istiqamətində işlər davam edir.

2026-cı ilin Şuşa şəhərinin “ECO-nun Turizm paytaxtı” elan edilməsinə görə təşəkkürümü bildirirəm.

İqtisadi sahədə əməkdaşlığı dərinləşdirmək üçün bu gün müzakirə ediləcək məsələlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycana gəldikdə, bizim ölkəmizdə çox müsbət sərmayə iqlimi vardır. Son 20 il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatına 350 milyard ABŞ dollarına yaxın sərmayə qoyulmuşdur ki, bunun da yarısı xarici sərmayədir.

Bu gün Azərbaycan bir çox ölkələrin enerji təhlükəsizliyini təmin edir və müxtəlif qaz boru kəmərləri vasitəsilə 12 ölkəyə təbii qaz ixrac edir. Bu göstəriciyə görə biz dünyada ön sıralardayıq. Şərqi-Qərbi və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri Azərbaycan ərazisindən keçir və ECO-ya üzv ölkələrin əksəriyyəti bu dəhlizlərdən istifadə edir.

Əziz dostlar, əminəm ki, bugünkü müzakirələrimiz səmərəli olacaq və ölkələrimiz arasında əməkdaşlığın daha da inkişafına öz müsbət töhfəsini verəcək. Sağ olun.

AZƏRTAC

1875-ci il iyul ayının 22-də Azərbaycan dilində nəşrə başlayan, 1877-ci il avqust ayının 18-də son nömrəsinin çapı ilə 25 aylıq fəaliyyətini dayandıran "Əkinçi" qəzeti milli mətbuatımızın doğum tarixini yazdı. Bu, qəzetin təsisçisi və münşisi, 1865-ci ildə Moskva Universitetinin Riyaziyyat fakültəsini Təbiət elmləri üzrə fərqlənmə diplomu ilə bitirən 33 yaşlı pedaqoq, maarifçi-demokrat, publisist Həsən bəy Zərdabinin həyat missiyasının ən yaddaqalan hadisəsi oldu. O, qəzetə ana dilini öyrədən bir məktəb kimi baxır, "Qəzet və ya jurnal oxumaq insanı dünyadan xəbərdar edir, öz dilini öyrədir", - yazaraq, qəzetin qarşısında dayanan əsas vəzifələri xatırladırdı.

"Əkinçi"nin meydana gəlməsinə də ancaq Həsən bəy Zərdabinin deyil, XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda xüsusilə inkişaf tapmağa başlayan maarifçilik mühitinin, bu mühitin yaranmasına təkan verən ictimai-siyasi proseslərin oynadığı rolu qeyd etməyi lazım bilir. Xüsusən, böyük maarifçi, türk-müsəlman xalqlarını əhatə edəcək əlifbanın nöinki ən qızğın təbliğatçısı, həmçinin əlifba layihəsinin müəllifi Mirzə Fətəli Axundovla başlanan, Azərbaycan ictimai şüurunda özünü hiss etdirən renesans mərhələsinin diqqət etdiyi məqamları unutmamağı vacib sayırıq. Təhsil sahəsində, xüsusilə imperiya hüddullarındakı xalqların təhsilə təşviqi ilə bağlı mərkəzi hakimiyyətin yürütdüyü işıqlı siyasətin nəticəsində məktəblərdə ana dilində tədrisin həyata keçirilməsi işi ləng də olsa gedir, renesansın dayanıqlılığını təmin edir. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan dilində fəaliyyətə başlayan dünyəvi məktəblərin ilk rüşeymləri ölkəmizdə məhz XIX əsrin 60-cı illərində gözə dəyirdi. Bütün bunlar milli burjuaziyamızın formalaşma mərhələsini yaşayan Azərbaycanın dialektik inkişafında mühüm sayılan amillər idi və buna görə də cəsarətlə o qənaətimizi bölüşürük ki, milli mətbuatımızın yaranmasını XIX əsrin ikinci yarısı üçün gözlənilən hadisə adlandıra bilərik. Ola bilər ki, o, 1875-ci ilin yayında deyil, bir, iki, hətta beş il tez və yaxud gec baş verəydi, o da tamamilə mümkün idi ki, həmin nəşrin təsisçisi Həsən bəy Zərdabi deyil, başqası da ola bilərdi, amma realıq odur ki, bu möhtəşəm hadisənin baş verməsi üçün zəmin yaranmışdı.

"Əkinçi"nin ilk nömrəsindəki baş məqalədə - qəzetin təsisçisi və redaktoru Həsən bəy Zərdabinin yazdığı məqalədə nəşrin məramnaməsinə diqqət çəkilir, materialların "Daxiliyyə xəbərləri", "Əkin və zi-rəət xəbərləri", "Təzə xəbərlər", "Elanlar" rubrikası altında gedəcəyi qeyd olunurdu. Qəzetin bir neçə nömrəsinin çapından sonrakı nömrələrində digər rubrikaya ehtiyac yarandı. Bu, "Məktubat" rubrikası idi və bu bölümdə verilən yazılarda nəhayətsiz görünən imperiya sərhədləri daxilində, əsasən soydaşlarımız yaşayan məkanlardan ictimai rəy üçün əhəmiyyət kəsb edən hadisələrdən və yaxud insanlarımızı tərəqqidən saxlayan məsələlərdən söz açılırdı. Bununla "Əkinçi" qəzetində mövzuların rəngarəngliyi artmaqla yanaşı, təzə-təzə yaranan Azərbaycan jurnalistikasında ilkin ənənələr formalaşırdı. Bu prosesdə dramaturgiyamızın banisi böyük Mirzə Fətəli Axundov, şair Seyid Əzim Şirvani, Səid Ünsizadə, Nə-

cəf bəy Vəzirov, Qarabağ xanlarının nəslindən olan Əsgər ağa Gorani, Əhsənül Qəvaid və digər "millət-i-İslamı qəflətdən ayılmaq istəyən", bunun üçün özündə potensial gören və həmin potensialı cəmiyyətdə etiraf edilən azsaylı ziyalılarımız qoşulmuşdu.

"Əkinçi" - 150: Gələcəyə ismarış

"Əkinçi" meydana qədəm atdığı məqamdan ancaq bir cəbhədə döyüşmürdü. Onun döyüşdüyü insanlar ancaq milləti buxovda saxlamağın elmsizlik, cəhalət olduğunu bilən və bunu aradan qaldıranlarla ölüm-qalım savaşına çıxanlar deyildi. Həmin əsrin 20-ci illərinin sonlarında Rusiya imperiyasının uzağa gedən planlarına hesablanan və buna görə də Güney Qafqaza, xüsusilə İrəvan xanlığının ərazilərinə köçürülən erməni millətindən olan insanlar milli münafişliyin ocaqlarını yaratmaqda idilər. Oxşar proseslərdə olduğu kimi, bunun "tarixi kökləri"nin ideoloji əsasları yaradılırdı və bu işi erməni ziyalıları arasında görmək istəyənlər kifayət qədər tapılırdı. Belə "millətsevərlərdən" biri, erməni millətindən olan, Moskvada doğulub böyüsə də, hansı zərurətdənsə (!) Tiflisdə qərarlaşan Qriqori Artsruninin təsis etdiyi, özünün redaktorluğu ilə erməni dilində nəşr edilən "Mşak" qəzeti ictimai-siyasi, ədəbi qəzetdə xüsusilə ardıcıl idi. 1873-cü ilin fevral ayında nəşrə başlayan qəzetin missiyasının təkcə xəbər dərc etməklə məhdudlaşmayacağı ilk nömrələrindən diqqət çəkirdi. Başlayan prosesin idarə olunmasının Sankt-Peterburqdakı imperator sarayının himayəsi ilə Qafqaz Canişinliyindən idarə olunması ona görə mübahisə doğurmurdu ki, senzorların razılıq verməsindən sonra çapa gedən həmin nömrələrdə milli münafişlərin əsası qoyulurdu. Bu, nəşrin "həm də müxtəlif erməni məskənləri haqqında yeni biliklər, maarifləndirici məlumatlar yaymaq" kimi xeyirxah məqsədlər güdmədiyini senzorların razılığı ilə çap olunan ilk nömrələrindən görünürdü. Bu, 1873-cü ildə qəzetin 14-cü nömrəsində "Qandzak" (tarixən azərbaycanlılara aid olan Gəncə həmin yazıda belə təqdim edilirdi) sakinlərinin aborigen əhalisinin ermənilər

Mahirə Hüseynova,
*ADPU-nun Beynəlxalq əlaqələr üzrə prorektoru,
QAI İdarə Heyətinin üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor*

olması ilə bağlı dərc edilmiş "arastırma yazısı"nda mahalda əsasən ermənilərin yaşadığı iddia edilərək "Onlar öz ana dili ilə sıx bağlıdırlar, həm də qonşularının dilində yaxşı danışirlar; xalq öz kilsəsinə sadıqdır, kilsə adət-ənənələrini qeyrətlə qoruyur, milli xeyriyyə işlərini hərarətlə, səxavətlə dəstəkləyir", - yazaraq təqdim olunan yazılarda qabarırdı: "Bunlardan sonra türklərin sayı 1800 nəfərdir, ermənilərdən çoxdur, lakin təsir gücündə deyil. Onların həyat tərz-i Asiya tayfalarına xasdır. Onların sosial dünyagörüşünü qiymətləndirmək artıqdır, lakin onların təhsil vəziyyətinin son dərəcə əlverişsiz olduğunu qeyd etmək lazımdır. Onların yeganə məktəbi məsciddir ki, hər soxta (təhsilli adam), mirzə və ya molla bir neçə oğlanı başına yığıb kobud səslə yerdə oturan oğlanlara dərs keçirlər. Onlar nə öyrənirlər? Çox dəhşətli keyfiyyətlər... Onların aristokratlarının övladları kral məktəblərində təhsil alır, lakin verilən təhsildən bəhrələnməyə çalışmadan dərin bilik əvəzinə xaotik və səthi fikirləri mənimsəyir. Nəticədə rus dilini xatırladan təhrif nitqlə məzun olur, "möhtəşəm" təhsilləri ilə fəxr edirlər" ("Mşak" qəzeti - 1873-cü il, 14-cü nömrə).

Oxşar mövzuda yazılaraq qəzetdə dərc edilən məqalələr təkcə yazı müəlliflərinin, heç o yazıları sifariş verərək redaktə edən, nömrəyə qoyan redaktoru da deyil, ümumiyyətlə Çar Rusiyası mərkəzi hakimiyyətinin siyasətini əks etdirirdi. Qənaətimizi təsdiq edən arqument həmin nömrələrin çapına birbaşa siyasi hakimiyyət qarşısında hesabatlı senzorların icazə verməsi idi. Bu siyasətin nəticəsi idi ki, belə məqalələr qəzetdə təkamülə gətirilmirdi. 1875-ci il iyul ayının 22-də ilk nömrəsi işıq üzü görən "Əkinçi" və onun redaktoru Həsən bəy Zərdabinin "Mşak"ın fəaliyyətindən azından xəbərdar olması ona görə şübhə

həsizdir ki, həmin vaxtlarda Tiflisdə yaşayan görkəmli azərbaycanlı ziyalıların əksəriyyəti ilə onun məktublaşmalarını təsdiq edən kifayət qədər faktlar mövcuddur. Əlbəttə, məktublaşmaların məzmunu təkcə hal-əhval tutmaqla məhdudlaşmır, Qafqaz Canişinliyinin bərqərar olduğu Tiflisdə gedən proseslər barədə fikir mübadilələri də aparılırdı.

"Əkinçi"nin informasiya coğrafiyasının Bakı quberniyası ilə qapanmadığını onun ilk nömrələrindən görmək mümkün idi. Qəzetin 1876-cı il 30 yanvar tarixli nömrəsində "İrəvandan məktublar" adlı yazı buna görə maraqlıdır. Rusiya-Osmanlı müharibəsi ərəfəsində belə bir xəbərin qəzetdə özünə yer tapmasını heç cür təsadüfi hesab etmək olmaz: "20, ya 30 il bundan əqdəm İran dövlətinin Qarapapaq tayfasından 1500 xanə Osmanlı dövlətinə tabe Şuragil adlı yerə köçmüş imişlər. İndi İran dövlətinin tərəfindən məzkur tayfanı zor ilə İrana köçürməyə hökm olunub. Bu əmrədən ötrü cənab Mirzə Həşim xan Şuragilə varid olub, ol tayfadan 500 ev İrana göndərib və qalan 1000 evin iltirmasına binaən onlara möhlət verib ki, torpaq məhsullarını götürüb sonra köçsünlər. Bu halda xəbər var ki, onlar da bu yaxınlarda köçürüləcəklər" ("Əkinçi". "Avrasiya Press" nəşriyyatı. Bakı-2005. Səh. 94).

"Əkinçi" sənətindən doğan intuisiya ilə əkin sahələrini basan əlaq otlarının kökatma tendensiyası qarşısında hərəkətsiz dayanmır, imkanları daxilində 250-300 tirajla bunun maksimum ictimailəşməsinə çalışırdı. Azərbaycan və onun təbii coğrafiyasına məxsus Qərbi Azərbaycan, həmçinin Borçalı mahalında bu yöndə informasiyalara replika şəklində olsa belə, səhifələrində yer ayrılırdı. İnformasiyalardan birində qəzetin 8 oktyabr 1876-cı il tarixli nömrəsində azərbaycanlılar barədə xarakterik olmayan rəy formalaşdırmağa çalışan ermənidilli

mətbu orqanın paylaşıdığı xəbər olduğu kimi təqdim olunur: "Ermənilərin "Mşak" qəzetinə Axalkalak şəhərindən yazırlar ki, müsəlmanlar oğurluğu zurna-qabal ilə ələyirlər. Bir dəstə adam gəlin aparırıq deyibən gedib gələni soyur" ("Əkinçi". "Avrasiya Press" nəşriyyatı. Bakı-2005. Səh. 277).

"Əkinçi"nin nömrələrini vərəqlədikcə millətimizə atılan daşları, edilən iftiraları cavablandıran gənc redaktoru qəlbində püskürən etiraz açıq-aydın görünməklə bərabər, onun səbir ilə verdiyi cavablara heyrət etməyə bilmirsən. Belə cavabların biri qəzetin 17 fevral 1877-ci il tarixindəki sayında, Həsən bəyin yazdığı məqalədə belə təqdim edilir: "Bizim qəzetin 24-cü nömrəsində Qurban bayramının əsl mətləbi barəsində yazılan daxiliyyəni Tiflis şəhərində erməni dilində çap olunan "Mşak" qəzeti erməni dilinə tərcümə eləyib, basdırıbdır. Heç görülübür ki, bizim zamanədə elm oxumuş adam xalqı Məkkəyə gətirməyə təhrik edər və ittihad-i-islam fikrinə düşər və ittihad-i-islam heç məqdurdurmu? Xülsə, bu tövr çox danışib axırda deyir: neçə yüz ildir ki, İslam ətrafında olan erməni, gürcü və qeyri tayfaları güc ilə İslam edib və indi siz bu qədər tayfaları ittihad-i-islam ilə birləşdirmək istəyirsiniz... Yox, qaytarın bizə ki, bizim zamanə elm zamanəsidir və biz elm sahibiyik və elm təhsil etməyə qabiliyyətiniz var. Bizim qardaşlarımızı ki, keçmişdə onları cəbrən İslam eləmisiniz, verin bizə".

Erməni baş redaktoru istərik qışqırtılarına 35 yaşlı Həsən bəy Məlikovun cavabı mükəmməl jurnalistika nümunəsi sayıla biləcək səviyyədədir: müdrik, arqumentli, emosiyasız-filansız. Zərdabi haqlı olduğuna əmindir və buna görə ki, o, haqsız adamların kompleksini yaşamır, təmkinlə opponentini hələ başlamamış, az-az insanların görə biləcəyi qan-qada dolu yola çağırışları rədd edir. Bu o vaxtlardır ki, 5 il sonra özünü elan edəcək, məramnaməsində türk və müsəlmanlara, hətta onların fikirləri ilə razılaşmayan, qanlı əməllərinə dəstək olmayan ermənilərə qarşı da açıq terror çağırışları edəcək Daşnaksütyun partiyası hələ meydana yoxdur. Hələ Qarabağda töküləcək qanlara, ardınca Bakı və İrəvanda qızısaçaq, tarixdə 1905/06-cı illər erməni-müsəlman toqquşmalarına 28 il müddət var. Qanlı çağırışların hara qədər gedəcəyini gören az-az insanlardan biri kimi Həsən bəy Zərdabi Arsruni kimi "ziyalıların", "millətsevərlərin" xalqını hara qədər aparacağını görür və onların bu təşviqinin elmi kəslər üçün ayıb olduğunu qələmə alır: "Ey cənab Arsruni (zıkr olan qəzetin münşisinin adıdır), əgərçi cənabınız doğru buyursunuz ki, zamanəmiz elm zamanəsidir və bu halda ermənilər bizdən artıq elm təhsil etməyə rağibdirlər, amma neçə yüz ildir ki, biz ermənilər ilə qonşuluq edirik, indi cənabınıza eyb deyilmi ki, bizim aramızda ədavət salırsınız?!" ("Əkinçi". "Avrasiya Press" nəşriyyatı. Bakı-2005. Səh. 350).

(*Davamı səh.3-də*)

"Əkinçi" - 150: Gələcəyə ismarış

(Əvvəli səh.2-də)

Jurnalistikamızın əbədlilik patriarxı Həsən bəy Zərdabının uzaqdan gördüklərinin realıq olduğunu Azərbaycan oxucuları kimi, "Əkinçi"nin hər bir nömrəsini diqqətlə izləyən, lazımı olduğu təqdirdə oradakı ayrı-ayrı yazıları rus və erməni dillərinə tərcümə edərək müxtəlif nəşrlərdə dərc etdirən digərillər auditoriyada da cəmi 7 ay sonra görəcəklər. Rusiya-Türkiyə müharibəsinin ilk vaxtlarından tərəf olaraq rus çarizminin ətrafında birləşən ermənilər Osmanlı təbəəsi olan yüzminlərlə soydaşının hansı ocaq başına sürükləndiyinin fərqiçində olmadılar və yaxud olmaq istəmədilər. Onlar açıqdan-açığa müharibənin nəticələrinə hesablanan addımlar ataraq Sultan Türkiyəsinin məğlub olacağı təqdirdə gözlənilən sülh müqaviləsinə "erməni məsələsi" deyilən məsələni əlavə etmək üçün ciddi planlar qururdular. "Əkinçi"nin münsisi isə təəssisçisi olduğu qəzetin nömrələrində qardaş ölkənin hərbi və

siyasi elitasını gözlənilən savaşda tərəf kimi vuruşacaq ermənilərin gələcək planları barədə səsi yetən hər kəsi xəbərdar etməyi borc bilirdi. Onun, qəzetin 18 avqust 1877-ci il tarixli nömrəsində "Təzə xəbərlər" rubrikasında yazaraq dərc etdirdiyi replikada bunu görmək mümkündür: "Mşak" qəzetinə Badkubədən yazırlar ki, bizim şəhərin erməniləri Üçkilədə olan erməni patriarxına ərizə göndərirlər ki, cənab patriarx Rusiyada sakin olan ermənilərin adından padişahi-imperatori-əzəmdən təvəqqe eləsin ki, Osmanlı dövlətinə tabe olan ermənilərin onlara olan zülmədən xilas etməkdən ötrü slavyan tayfasına alınan ixtiyarları onlar üçün də alsın və barədə "Mşak" qəzetindən iltimas edirlər ki, bu ərizəni çap edib, ermənilərə məlum eləsin ki, qeyri şəhərlərdə olan ermənilər də cənab patriarxa belə ərizə göndərsinlər" ("Əkinçi". "Avrasiya Press" nəşriyyatı. Bakı-2005. Səh. 465).

"Əkinçi" və onun yaradıcı heyəti, başda qəzetin redaktoru Həsən bəy Zərdabi olmaq-

la istər qəzetin nəşr olunduğu dövrlərdə, istərsə də qəzet maliyyə sıxıntısı səbəbindən çapını dayandırdığı zamanlardan sonrakı zamanlarda öz missiyalarını - Xalq və Vətənə xidmət etmək borcunu ömürlərinin sonuna qədər ləyaqətlə davam etdirdilər. Onlar atdıqları addımların dəyərinin illər keçəndən sonra veriləcəyinə o qədər əmin idilər, bu əminliyə bütün zamanların oxucusunun heyrətlənməsi belə, heyrətamiz görünür. Onlar keçdikləri yolu belə xarakterizə edir və gələcək nəsillərin qarşısında əbədi öhdəliyi səsləndirirdilər: "Ey qardaşlar, rəva deyil ki, bircə qəzetimiz var ki, "Əkinçi" olsun, sizə "Əlif Leyla" dərsi desin. Bu halda müsəlman milləti tufana düşmüş təkidir ki, hər ləpə onların bir hissəsinin aparıb qorq edir.... Qardaşlarınızın qorq olmağına baxa-baxa inək irəlidən yediyi xörəyi köşəyən kimi Rüstəm Zəlin nağılımı oxuyub keçmişdə onların qüvvətilə fəxr edək və öz qorq olmağımıza əlac eyləməyək".

Kifayət qədər ibrətamizdir, deyilmi?

Müdrilər elmi, biliyi çox qədimdən nur çeşməsi adlandırmışlar. Bu çeşmə hamı üçündür. Kim nə qədər bacarsa, kim nə qədər istəsə, o qədər də pay götürə bilər. Nur çeşməsinin daim çağlaması, daha gur olması üçün savadsızlığın ləğv edilməsi, əhəlinin maariflənməsi üçün çar hökumətinin və qaniçici daşnaq meuzeristlərinin mənfur hökmranlığı şəraiti altında bir çox əzab çəkmiş xalqlar arasında əzəmətli xalqlar təhsil almaq imkanlarından məhrum olmuşdular. İrəvan xanlığı Çar Rusiyası tərəfindən zəbt olunduqdan sonra ərazidə yaşayan xalqlar həmin bədnam üsul-idarələrdə acından, milli qırğınlardan və epidemiyadan göz belə açma bilməmişlər. Təbii ki, bu kimi şərait daxilində savadsızlığın ləğvi haqqında söz belə, ola bilməzdi. Yazılanı sübut etmək üçün bir rəqəmi qeyd etmək istəyirəm. Ermənistan SSR xalq maarif komissarının müavini A. Melik-Paşayan qeyd edir ki, 1913-cü ildə Ermənistan əhalisinin yalnız 10 faizi savadlı idi. Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabından sonra 1922-ci ildə erməni əhalisinin 77,14 faizi, azərbaycanlıların 96,31 faizi, kürdlərin isə 99,42 faizi savadsız idilər.

1919-cu il dekabrın 26-da Lenin və Stalinin təşəbbüsü ilə savadsızlığın ləğvi haqqında məşhur dekreti nəşr edildimişdir:

"Respublikada oxuyub-yazmaq bilməyən, 8-50 yaşlı əhali öz arzusuna görə ana yaxud rus dilində oxuyub-yazmağı bilməyə məcburdur."

Həmin dekretin 8-ci bəndində deyilimişdir:

"Savadsızların məktəbə davam etməsinə mane olanlar cinayət məsuliyyətinə cəlb olunacaqlar!" (Dekret nəşr olunandan bir il sonra kişilərdən 1000 nəfərdən 319-u, qadınlardan isə 244-ü savadlanmışlar.)

Ermənistanda sovet hakimiyyəti qurulmasından iki il keçməsinə baxmayaraq, İrəvanda azərbaycanlı məktəbi hələ təşkil olunmamışdı. Lakin 1905-ci ildən müəllimliklə məşğul olan Fatma Qədimova öz xalqına, millətinə xidmətinə daha geniş ölçüdə və böyük həvəslə davam etdirmək üçün Nalbandyan küçəsində olan iki otaqdan ibarət mənzilinin bir otağını sinfə çevirmişdi. Burada 40-a yaxın azərbaycanlı oğlan və qız öz ana dilində təhsil alırdı. Otağın aşağı tərəfində 6 skamya qoyulmuş, onun önündə isə divara balaca bir yazı taxtası bərkidilmişdi. Bu skam-

yalarda oğlanlar otururdu. Otağın yuxarı başı şorq üsulunda döşənilmişdi. Müəllimə və qızlar isə burada oturmuşlar.

Müxtəlif bilikdə olan şagirdlərdən bəziləri "Birinci il", bəziləri "İkinci il", bəziləri isə "Yeni məktəb" kitablarından dərs alırdılar. Şagirdlər bir-bir müəllimənin yanına gedir, köhnə dərslərini danışır və yeni dərs alırdılar. Bu balaca məktəbdə ana dilindən başqa hesab, təbiət, coğrafiya fənləri də keçilirdi. Müəllimənin mehriban və mülayim rəftarı şagirdlərin məktəbə və təhsilə olan marağını qat-qat artırdığı üçün şagirdlər 5 saata qədər olan məşğələdə yalnız bir dəfə tənəffüs edir, qalan vaxtlarda isə dərslərini hazırlamaqla məşğul olurdular. Şagirdlərin daha yaxşı və bilikli olmaları üçün müəllimənin həyat yoldaşı Mirzə Rzanın da böyük köməyi olurdu.

1914-cü ilin Cahan Müharibəsindən sonra yetim və yurdsuz qalan bir sıra azərbaycanlı uşaqlarının oxuması və tərbiyəsində onun olduqca böyük xidməti olmuşdur. Sonralar gözdən maif olan bu müəllimədə şagirdlərə olan məhəbbət, dərsə olan həvəs heç də soyumadı, onun müəllimliyə olan marağı yenə də əvvəlki ki-

Nur çeşməsi

Kamil Dəraləyazlı
Yazıçılar və jurnalistlər
birliyinin üzvü
"Qızıl Qələm" mükafatçısı.

mi qalmaqda idi. Şagirdlər bu məktəbdə bir il təhsil aldılar.

1923-cü ildə azərbaycanlı məktəbləri tikilməyə başlandı. Müəllimə də öz balaca məktəbini böyük məktəbə köçürür. Qədimova isə təzə məktəbdə çadralı qızlara dərs deyirdi. Uzun illər ərzində azərbaycanlı qadınlar arasında savadsızlığın ləğvi sayəsində böyük müvəffəqiyyət əldə edilmişdir. Azərbaycanlı qadınların keçmiş acınacaqlı vəziyyəti ilə indiki şəhər və xoşbəxt həyatını müqayisə etdikdə onlar arasında savadsızlığın ləğvi sahəsində əldə edilən nəqliyyatların böyüklüyü daha artıq gözə çarpır. Əsrlər boyu xurafatın mənşəsindən ziyan, avamlıq, məhəbbət qara çadra altında inləyən azərbaycanlı qadınlarının savadsızlığını ləğv edərək, onları məktəblərə, ictimai həyata, istehsalat cəlb etmək ciddi çətinliklərlə əlaqədər idi.

Azərbaycanlı qadınların savadsızlığının ləğvi sahəsində böyük müvəffəqiyyətlərə nail olmuşlar. İrəvan azərbaycanlı qadınları klubu təşkil etdikləri gündən buranı mədəniyyət ocağına çevirmişlər. 1926-cı ildə təşkil olunmuş azərbaycanlı qadınlar klubunda bir neçə intelligent qadınlar toplaşdığı halda, bir il sonra onla-

rın ciddi nailiyyətlərindən sonra klub artıq yüzlərlə çadralı qadınlar gəlməyə başladı. Klubun partiya, komсомol təşkilatları və direksiya əsas diqqəti qadınlar arasında kütləvi izahat işlərinin gücləndirilməsinə yönəldirdi. Onları savad kurslarına cəlb etməyə, qadınları məhəbbət çadradan xilas etməyə çalışdılar.

Azərbaycan qadınlarının savadsızlığını ləğv etmək sahəsində müəllimə Fatma Qədimova, Bülbül Kazımova, Lala Qariyeva, Rübabə Bağirova, Mənzərə Axundova, Fərzə Fəhərova, Kösər Məmmədova və başqalarının tərifə layiq işlərini qeyd etmək lazımdır.

İndi onların sayəsində Yerevan Pedaqoji İnstitutunda Misri Muxtarova, medşina (tibb) institutunda oxuyan Bülbül Kəngərli, uşaq baxçasının müəlliməsi Kübra İbrahimova, Kirov adına kombinatda laborant işləyən Səkinə Tarverdiyeva, Ermənistan Baş Sovetinin deputatı Matan Ələskərova, qadınlar klubu nəzdində böyük yaşlılar üçün orta məktəbin 5-ci sinfində oxuyan, zəhmətkeş deputatları Yerevan Kirov rayon sovetinin deputatı Dürrə Əliyeva və sairələri qadınlar klubu nəzdində onlarca savadsızlığın ləğv kursları açılmışdır. Yalnız 1930-cu ildə qadınlar klubu nəzdində təşkil edilmiş savadsızlığın ləğv edən 11 kursda 217 nəfər qadın savadsızlığını ləğv etmişdir. Şəhərin müxtəlif məhəllələrində də belə klublar təşkil edilirdi.

1934-35-ci ilin ilindən başlayaraq qadınlar klubu nəzdində yaşlılar üçün tam orta məktəb təşkil olunmuşdur. İndi həmin məktəbin 5-ci sinfində 50 nəfər azərbaycanlı qadın oxuyur. Məktəbin 9-cu sinfinin əla qiyətlərlə Sona Qocayeva, Leylan

Məmmədova, Fatma Əkbərova qadınlar klubunda savadsızlıqlarını ləğv etmişlər.

Olduqca maarifpərvər, xoşxasiyyət pədaqoq olan, Lenin ordenli əməkdar müəllimə Fatma Məmməd qızı Qədimova o zamankı sovet məktəbinin ən yaxşı kadrlarından biri oldu. Öz müəllimlik peşəsinə mükəmməl yiyələnən bu qadının yanında ibtidai təhsillərini alan yüzlərlə Azərbaycan oğul və qızları indi məsul partiya və sovet işlərində çalışırlar. Onlardan çoxunun ali təhsili və müxtəlif sahələrdə ixtisasları vardır. Bu kadrların hamısı da Nalbandyan küçəsindəki o balaca məktəbi yaxşı xatırlayır. Öz müəllimlərini ehtiramla yad edir və ona hörmət bəsləyirlər.

Respublikada kənd məktəblərinin təşkili, hər bir kənddə bir məktəb olması haqda partiya və hökumətin qərarının həyata keçirilməsi üçün ESSR Xalq Maarif Komissarlığı ciddi tədbirlər görürdü. Şəhər müəllimlərindən bir çoxunu kəndə göndərərək məsələni qarşıda dururdu. O zaman kənddə hələ lazımı şərait olmadığından bəzi müəllimlər kəndə getməkdən imtina edirdilər. Lakin bu qərarın mənə və əhəmiyyətini yaxşı başa düşən, ölkədə məcburi təhsilin həyata keçirilməsində can-başla xidmət etməyə hazır olan müəllimə maarif komissarlığına gedir, komissarın kabinetinə daxil olaraq xüsusi maraqla deyir:

- Mən kənddə işləmək, onun mədəni-maarif işinin inkişaf etdirilməsində fəal iştirakçı olmaq istəyirəm. Məni kəndə göndərmək üçün əmr verməni xahiş edirəm.

Komissar müəllimənin əllərini sıxaraq gülə-gülə:

- Xahişiniz yerinə yetiriləcəkdir. - deyər cavab verir.

(Davamı səh.4-də)

(Əvvəli səh.3-də)

İki gündən sonra müəllimə artıq Zəngibasar rayonunda idi. O, Aşağı Necili kənd məktəbinə təyin edilmişdi. Həmin məktəbdə müəllimə iki il işlədi. Rayon maarif şöbəsinin müdiri, kəndin rəhbərləri, məktəbli uşaqların valideynləri bu nəcib adamın işindən həmişə razı olduqlarını hələ indi də deyirlər.

Maarif şöbəsinin qərarı ilə o, Məsimli kəndinə, oradan isə Şura kənd məktəbinə dəyişdirildi. Hər yerdə xalqın xidməti, öz maarifpərvər işi ilə gözə çarpan müəllimə indi həmin rayonun Sərvanlar kəndindəki məktəbdə çalışır.

O, vətən müharibəsinin ağır illərində kənddə ən yaxşı təbliğatçı idi. Xalqı "Hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün" şüarı ilə əhalini ruhlandırır, onlarda qələbəyə olan inamı möhkəmləndirirdi.

Müəllimənin uzun illərdən bəri sərf etdiyi əmək hədəf getmədi. Partiya və hökumətimiz onun əməyini qiymətləndirdi. Ona "Əməkdar müəllimə" adı verildi. SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti onu ən yüksək mükafatla - "Lenin" ordeni ilə təltif etdi. Bununla da müəllimənin öhdəsinə daha məsul vəzifələr qoyuldu. O həmin vəzifələrin öhdəsindən şərəflə gələcəyinə and içdi.

6 fevral 1937-ci ildə Ermənistan SSR Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi Prezidiumu Ermənistanda qalmış millətlər arasında aparılan işlər məsələsini tədqiq etmişdir. Prezidium həm kənd təsərrüfatı, həm də xalq maarifi və səhiyyə sahələrində həmin işlərin qeyri-qənaətbəxş olduğunu qeyd edərək azlıqda qalmış millətlər arasında aparılacaq işlərə dair qərar qəbul etmişdir.

Qəbul olunmuş qərarlardan böyük qismi azlıqda qalmış millətləri kolxozlarda möhkəmləndirməyə dair idi: 1937-ci ildə rus, türk və kürd kolxozlarında 30 koma laboratoriya təşkil etmək, 10 taxta anbarı müxtəlif heyvanlar üçün bölmək, 155 tövlə və dam tikmək idi. Sovxozlardan Vedi, Tallin və Abaran rayonlarındakı türk və kürd sovxozlarına 600 baş cins qoyun satmaq üçün 18000 hektar sahəsi ayrılmalı idi. Maarif Xalq Komissarlığı 1937-ci ildə Kürd Pedaqoji Texnikumu, 30 kürd müəllimi üçün kurslar açmalı, Kürd savad məktəblərində xüsusi qadınlar qruplarını təşkil olunmalı idi. Abaran, Tallin və Vedi rayonlarında 6 ibtidai kürd məktəb binası tikmək təklif edilmişdi. Türk və kürdlərdən pedaqoji kadrlar hazırlamaq üçün müvafiq tədbirlər ələ almaq və Yerevan Müəllimlər İnstitutunda xüsusi türk şöbəsi açmaq qərar alınmışdır.

Bakı Tibb İnstitutuna təhsilə göndərilmiş 10 türk tələbəsinə başqa, Bakı Türk Feldşer Məktəbinə 6 adam türk mamaçılıq məktəbinə, 16 adam Səhiyyə Xalq Komissarlığına təklif olunmuşdur. Yerevanda 20 türk qadını üçün şəfqət bacısı kursları açılmışdır. Yerevan Tibb İnstitutuna 10 kürd gənc və qadını qəbul olunmuşdur. Xalq Komissarlığı kürd kəndlərinə 6 doktor göndərəcəkdə. 1937-ci ildə Abaranda 25 çarpayılıq

xəstəxana və doğum evi, Tallində doğum evi və Hacı Xəlildə aptek açılacaqdı.

Lenin zəhmətkeş kütlənin mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsinə və onların savadlandırmaq işinə sonralar da eyni qayğıkeşliklə yanaşmışdır. O, 1921-ci il oktyabrın 17-22-də çağırılan siyasi-maarif işçilərinin 2-ci ümum-Rusiya qurultayında rüşvət-xorluq, savadsızlıq və dostbazlıq haqqında danışaraq, savadsızlığı bizim bu üç düşmənimizdən biri kimi qeyd etmişdir.

Ermənistan SSR Xalq Maarif Komissarlığının məlumatında 1920-21-ci dərslər ilində Ermənistanda təşkil olunmuş savad məktəblərində 3600 savadsız əhatə olunmuşdur. Azərbaycanlılar arasında da çox qadınlar cəlb olunurdu. 1923-24-cü ildə isə 354 savad məktəbi təşkil edilmişdi ki, həmin məktəblərdə 9234 savadsız oxuyurdu. Ermənistanda birinci dəfə açılmış böyük yaşlılar üçün orta məktəbdə 340 nəfər oxuyurdu. 1925-26-cı dərslər ilində tədris şəbəkəsində 18.824 nəfər savadsız-azsavadlı, yaşlılara məxsus məktəblərdə isə 2449 nəfər əhatə edilmişdir.

Böyük yaşlıların tədris işinə ayrılan vəsait ildən-ilə artırdı. 1932-33-cü tədris ilində təşkil olunmuş 2704 savad məktəbində 106.351 savadsız və az savadlı, böyük yaşlılara məxsus 45 tam orta məktəbdə isə 7.035 nəfər əhatə edilmişdir.

Ermənistanda savadsızlığın ləğv olunmasına sərf olunan vəsait birinci və ikinci beşillikdə 9.250.100 manat olmuşdur.

1939-40-cı dərslər ilində isə 41.579 nəfər savadsız və 64.213 nəfər az savadsız əhatə etmişdir. İndi hər kəs başa düşməlidir ki, savadsızlığın tamamilə ləğv edilməsinin vaxtı çatmışdır.

Qarşımda 49 il öncə, 1975-ci ildə İsmayıl İsmayilov tərəfindən yazılmış "Əhsən belə qadına" məqaləsi var. İsmayıl İsmayilov yazır: "Qarşımda iyirmi beş il öncə çəkilmiş bir fotosəkil var. Sovet İttifaqı marşalı Kliment Yefremoviç Voroşilov, partiya və dövlət xadimləri Şverniki, Suslov, Ponomarenko Baqramyan, ilk sosialist əməyi qəhrəmanı Mariom Martirosyan, mətbuat və radio işçisi Seda Qədimova... şəkildə mənə baxır. Bura Kremlin Keorkiyev salonudur.

Seda xanım qibtə ediləcək bir yerdə - zamanənin iki görkəmli sərkərdəsinin arasında əyləşmişdi. Qədimova həmin gözəl anların təəssüratının sevinc və qürur anlarını xatırlayır:

Üçüncü çağırış SSRİ Ali Sovetinin birinci sessiyasının iclası qurtarmışdı. Ermənistan deputatlarının birlikdə şəkil çəkdirəcəklərinə dair əvvəlcədən xəbər verildiyi üçün hamının bir yerə toplanmasını gözləyirdik. Elə bu dəmdə bir-iki sərkərdənin və partiyanın görkəmli xadimlə-

rinin salondan çıxmasını gördüm. Mən cəsarətimi toplayıb Voroşilova yaxınlaşdım:

- Bağışlayın, Kliment Yefremoviç, mümkündürsə, bizimlə birlikdə şəkil çəkdirmənizi xahiş edirik...

- Hansı respublikanın nümayəndələrisiniz? - deyərək soruşdu.

- Ermənistanın.

- Hə, çox yaxşı! - dedi və qoluma girərək fotoqrafçının hazırlıq gördüyü tərəfə addımladı. İvan Xristofopoviç də dəvət etdi...

Bu elə bir zirvədir ki, oraya xalqın qoynundan çıxanların ən ləyaqətliləri çıxır ki, bu da on minlərlə adamdan birinə nəsib olur. Seda xanım məhz belə nüfuzlu şəxslərdən, adamların dərin hörmətini və böyük etimadını qazanmış ziyalılarından biridir".

Ötən günün xatirələri: Mən Dəreləyöz mahalının Qabaxlı kəndində dünyaya göz açmışam. Kəndimiz Qurbantəpəsinin ətəyində, Alagöz çayının sol sahilində füsunkar gözəlliyə malik bir ərəzidə yerləşir. Ətrafı Hava meşəsi, Top meşə, Əzizoglu-nun meşəsi, Qaranlıq meşə ilə əhatə olunan kəndimizdə şır-şır bulaqların gur səsi, vüqarlı dağlarda qaqqıldayan kəkliklərin sədası, lələli-nərgizli, tər bənövşəli çəmənlərin ətir saçan qoxusu hər gün məni yuxudan oyadırdı. 7-ci, 8-ci sinifdə oxuyanda atam ilk dəfə bir "Araz" radiosu alıb gətirmişdi. O, adəti üzrə, dan yeri söküləndə yuxudan ayılar və radionun düyməsini vurardı. Yerevan, mələhətli bu səs, vaxtında füsunkar gözəlliyi ilə məni heyran edən təbiət gözəlliyi yox oldu. Hər gün atamdan öncə yuxudan ayılıb, dərhal radionu açıb, səbirsizliklə "sabahınız xeyir" deyərək bu mələhətli səsi eşitmək istəyirdim.

Bu ecəzkar, mələhətli səs sahibi kimdir? Qədimova Siddiqə (Seda) Rza qızı, 1912-ci ildə İrəvan şəhərində, ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini İrəvanda Əzizbəyov adına azərbaycanlı məktəbinin 5-ci sinfini bitirdikdən sonra əlaçı şagird olduğu üçün 1926-cı ildə onu Bakı darülmüəllimatına - pedaqoji texnikumuna göndərilir. Texnikumda təhsilini başa vurduqdan sonra bir müddət Ordubadda müəllim işləmişdir. İki il müəllim işlədikdən sonra təhsilini davam etdirmək üçün Yerevan Zoobaytarlıq institutuna qəbul olur. Orada tədris rus dilində idi. Bu dili yaxşı bilməsə də, tələbə yoldaşlarından geridə qalmamışdır. 1930-cu ildən sonra ömrü boyu mətbuatda və radioda çalışmışdır. 1937-ci ilin sonlarında İrəvanda Azərbaycan dilində nəşr olunan "Kommunist" qəzetində stilist vəzifəsində, sonra "Sovet Ermənistanı" qəzetində tərcüməçi kimi fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1949-cu ildə Partiya məktəbinin jurnalistika bölməsini bitirmişdir. 1950-ci ildə SSRİ Ali Sovetinə deputat seçilmişdir. 1970-ci il-

də Qərbi Azərbaycanda Azərbaycan dilində radio verilişləri redaksiyasının böyük redaktoru təyin edilmişdir.

1940-cı ildən mələhətli səsi ilə efirdən eşidilən bu xanımı görmək arzusu məni rahat buraxmırdı. 1966-cı ildə İrəvanda Pedaqoji İnstitutun 3-cü kursunda oxuyarkən səsi ilə insanları heyran edən, dillər əzbəri olan Seda xanımı görmək üçün Fərrux müəllimdən soruşdum:

- Radio komitəyə necə getmək olar?

- Yoxsa bizdən şikayət etməyə gədirsən?

- Xeyr, Seda xanımı görmək istəyirəm.

- Oğlum, onun adı Seda deyil, Siddiqədir. Bu çayı görürsən (həmin çay Gedərçay adlanırdı), institutdan çıxandan sonra çayın sağ sahilinə gedərsən. Böyük binadır, görəcəksən. Dərsimiz ikinci növbə olduğu üçün anadan olduğum gün - 15.06.1966-cı ildə radio verilişləri komitəsinə getdim. Komitəyə yaxınlaşanda Əli Vəkillə rastlaşdım: O, məni, mən də onu tanıyırdım.

- Kamil, xeyir ola, bura gəlmisən, instituta niyə gəlməmişən?

- Bu il ikinci növbədə dərslərimiz başlayır. Seda müəlliməni görmək istəyirəm. Biz üçüncü mərtəbəyə qalxdıq. Səfiyev Əli qapını döydü.

- Buyurun, - səsi eşidildi. Əli müəllim qapını açaraq: - Qonağın var, - dedi. - Onsuz da qonağım var, buyurun gəlin. Otağa daxil olanda bir yaşlı, bir cavan qız əyləşmişdi.

- Seda xanım, sizə yaraşlıq bir elçi gətirmişəm.

- Xoş gəlmisiniz, buyurun əyləşin. Oturduq.

- Qonaqları yola salım, sonra söhbət edərik.

O, əlindəki attestatı Solmaza uzadaraq dedi: - Solmaz, gözəl bala, baxıram qiymətlərin yaxşıdır, imtahanlara qədər ciddi hazırlaş, kitabları təkrar elə, hər halda instituta qəbul olacaqsan, - deyib ayağa qalxdı, - Mənim institutla heç bir əlaqəm yoxdur. Gəlin sizi yola salım, gedin.

Onlar otaqdan çıxdılar. Seda müəllimə geri qayıdanda əl uzadıb mənimlə görüşdü. Üzünü Əli müəllimə tərəf çevirərək: - Qonaqlar Sərvanlar kəndindən gəlmişdilər. Bu oğlan kimdir, bura gətirmisən?

- Hə, niyə dinmirsən? - deyərək Əli Vəkiloğlu dilləndi.

Utandığımdan başımı yuxarı qaldıra bilmirdim.

- Adın nədir, haradan gəlmisən, yoxsa sən də instituta qəbul üçün mənim yanıma gəlmisən? Siddiqə müəllimənin sözləri elə bil məni uçmuş dağın altından çıxardı.

- Kamil institutun 3-cü kursunda oxuyur, tələbələr arasında ən yaxşı idmançı kimi yarışlarda iştirak edir. 1965-ci ildə institutlararası keçirilən qış xizək yarışlarında çempion adına

layiq görülmüşdü. İnstitutun "Man-qavarj" (pedaqoq) qəzetində, sənin kimi "Kamo" ləqəbi almışdır. İştirakçılar arasında heç kim, onun türk balası olduğunu bilməyib. Fəniyə 500 metr qalmış Ağoyanın çıxırtısı eşidilir: - Kamo, Kamo deyərək Kamilin türk olduğunu bilməsinlər deyərək, pedaqoji institutun tələbələri ilə birlikdə alqışlamışdılar.

Utandığımdan başımı yuxarı qaldıra bilmirdim.

- Çempion, adın nədir, nə yaxşı gəlmisən? Utanma başını qaldır.

Bu mələhətli kəlməni eşidəndə elə bil uçmuş dağın altından məni çıxardılar: - Hörmətli müəllimə, Əli müəllim Ələyöz dağının şimal üzündə, mən isə cənub üzündə - Cənnət bağı tərəfində dünyaya göz açmışam. Əvvəllər sübh tezdən məni atamın ayaq səsləri yuxudan qaldırır, həyətə çıxıb təbiətin füsunkar gözəlliyinə, kəkliklərin qaqqıltısına, səmada qanad çalib qoy vuran qartalın səsinə, sırıl-sırıl çağlayan bulaqların sırıltısına, göy çəməndə bir-birindən gözəl gül açan lələ, nərgiz, bənövşənin xoş ətirini duymaq, seyr etmək istəyirdimsə, açıq danışmaq istəyirəm, indi bunların hamısı, atamın aldığı "Araz" radiosundan sonra yoxa çıxıb. O vaxtlar 9-10-cu sinifdə oxuyurdum. Atam yuxudan oyanan kimi radionun düyməsini açıb, bu zaman mələhətli, ecəzkar bir səs - "Danışır Yerevan" kəlməsi məni o gözəl təbiəti seyr etməkdən məhrum etdi. Sonralar atamdan tez ayağa qalxıb dəmir qutuya doğru qaçıb, mənə təbiətdən gözəl zövq verən mələhətli səsi eşitmək istəyirdim.

- Kamil, sizin bu mənalı, gözəl, çoxşəxəli sözləriniz məni valeh elədi. Gəlməyinizə şad oldum. Qapımız hər vaxt üzünü açır. O, ayağa qalxaraq mənə yaxınlaşdı, əlini saçırma çəkərək, bir qardaş kimi məni öpdü.

Siddiqə müəllimə diktör işlədiyi müddəti onun mənalı əmək fəaliyyətinin qızıl dövrü hesab etmək olar. O özünün aydın və cazibədar səsi, sözləri diktə etmək bacarığı, hər bir janrı tələb olunduğu kimi oxumaq məharəti ilə dinləyicilərin məharətini qazanmışdır. Onu yaxından tanıyanlar, bələd olanlar, sədaqətli insan, səmimi yoldaş, mehriban ana kimi də tanıyırlar. Əhsən belə qadına! Atalar demiş: "Ot kök üstündə bitir". Siddiqə Rza qızı anası iki dəfə "Lenin" ordenli Fatma Məmməd qızının şagirdi olmuş, beşinci sinfə qədər ona dərslər demişdir. Siddiqə Rza qızı gənclik dövründə Lenin komsomolunun üzvü olmuş, 35 ildən çox Sovet İttifaqı Komunist Partiyasının üzvü olmuşdur. Bütün həyatını həsr etdiyi sahənin rəmzi kimi SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü vəsiqəsini gəzdirir.

Siddiqə xanım hərtərəfli inkişaf etmiş, geniş düşüncəli, dünyagörüşlü, ən gözəl insani keyfiyyətləri özündə təcəssüm etdirən xeyirxah bir qadındır. Dəfələrlə hal-əhval tutduğum, səsinə eşitmək istədiyim xanımın ölümündən 56 il keçsə də, ana-bala hər ikisinin də ruhları şad, yerləri behişlik olsun. Allah rəhmət eləsin.

“Qərbi Azərbaycan İrsi” kitabının I cildinin təqdimat mərasimi keçirilib

10 iyul 2025-ci il tarixdə Rayon İcra Hakimiyyətinin və Qərbi Azərbaycan İcmasının birgə təşkilatçılığı ilə “Qərbi Azərbaycan İrsi: Ermənistan azərbaycanlıların maddi-mədəni irsinin – qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılmasının nəticələri və beynəlxalq hüquqi məsuliyyətə dair hesabat və materiallar” kitabının I cildinin təqdimat mərasimi keçirilib.

Tədbir iştirakçıları əvvəlcə Ulu Öndərin mərkəzi meydanı ucaldmış abidəsinə ziyarət edərək önünə gül-çiçək dəstələri düzmüş, xatirəsinə ehtiramlarını ifadə etmişlər.

Sonra Yeni Azərbaycan Partiyasının rayon təşkilatının inzibati binasında Rayon rəhbərliyi, YAP fəalları, ziyalılar, idarə, müəssisə və təşkilat rəhbərləri, şəhid ailələri, qazilər və ictimaiyyət nümayəndələrinin iştirakı ilə dəyirmi masa keçirilib.

Tədbir Dövlət Himninin səsləndirilməsi ilə başlayıb, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin və ərazi bütövlüyümüz və suverenliyimiz uğrunda canlarını fəda edən şəhidlərimizin xatirəsi bir dəqiqəlik sükutla yad edilib.

Sonra “Qərbi Azərbaycan İrsi” mövzusunda videoçarx nümayiş etdirilib.

Tədbiri giriş sözü ilə açan rayon İcra Hakimiyyəti başçısının birinci müavini Elbrus Tağıyev bildirib ki, erməni millətçilərinin azərbaycanlılara qarşı məqsədyönlü şəkildə həyata keçirdikləri soyqırımı, etnik təmizləmə və deportasiya siyasəti nəticəsində xalqımız ağır məşəqqətlərlə üzləşib, soydaşlarımızın insan hüquqları kütləvi şəkildə pozulub. Həmçinin təqdimatı keçirilən kitabın Qərbi Azərbaycan həqiqətləri-

nin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması üçün çox qiymətli mənbə olduğu bildirilib.

Tədbirdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin (ADPU) prorektoru, Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü, Kəşkend İcmasının sədri, professor Mahirə xanım Hüseynova çıxış edərək, müxtəlif dövrlərdə soydaşlarımıza qarşı həyata keçirilən deportasiyalar barədə ətraflı danışaraq, tarixi Azərbaycan torpaqlarının maddi və qeyri-maddi mədəni irsi ilə bağlı araşdırmaların aparılmasının indiki və

gələcək nəsillər üçün önəmindən, “Qərbi Azərbaycana Qayıdış Konsepsiyası” çərçivəsində görülən işlərdən geniş bəhs edib. O həmçinin, Qərbi Azərbaycanla bağlı araşdırmaların elmi istiqamətdə aparılmasının Prezident İlham Əliyevin 2022-ci il dekabrın 24-də Qərbi Azərbaycan İcmasının binasındakı ziyalılarla görüşündə etdiyi proqram xarakterli çıxışından sonra daha sistemli xarakter aldığını vurğulayıb.

Tədbirdə çıxış edən ADPU-nun elmi-təşkilatı şöbəsinin müdiri, professor, Qərbi Azərbaycan İcmasının üzvü İbrahim Bayramov bildirib ki, kitab Qərbi Azərbaycanla bağlı gələcək tədqiqatların aparılmasında istinad ediləcək ilkin və dəyərli mənbələrdən biridir. Kitabda ermənilər tərəfindən azərbaycanlılara qarşı həyata keçirilən etnik təmizləmə siyasətindən, soydaşlarımıza məxsus maddi-mədəni irsin yer üzündən tamamilə silinməsinə yönəlik vandalizm aktlarından ətraflı bəhs edilməsi gənc nəslin tariximizi daha dərinləndirən mənimləməsinə kömək edəcək.

Çıxışlarda Qərbi Azərbaycana qayıdışın artıq bir zərurət olduğu, öz ata-baba yurdlarından zorla çıxarılan soydaşlarımızın böyük ümid və əminliklə geri qayıdacaqları günü gözlədikləri xüsusi vurğulanıb.

Qərbi Azərbaycan irsi bizim unudulmaz yol xəritəmizdir

Mən Qaxda doğulmuşam. Amma mənim ruhumda, yaddaşımda bir başqa torpaq yaşayır - atamın doğulduğu Qərbi Azərbaycanın Kolanı kəndi. Bugünkü nəsil Kolanı deyəndə xəritədə bir yer axtarır, mən isə xatirimdə bir məkan görürəm. O kənd mənim üçün yalnız coğrafi məkan deyil, bir sistemdir, bir dünya baxışdır. Mükəmməl qurulmuş, ahəng içində yaşayan, xalqın öz içindən formalaşan bir cəmiyyət modelidir. O kəndlərdə həyatın ritmi insanın təbiətlə və bir-biri ilə olan harmoniyasına əsaslanırdı. Bu ahəng sadəcə gündəlik rejim deyildi, bu, mədəni irsin funksional və emosional strukturlaşması idi.

Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlılar öz içlərində özünəməxsus adət sistemi, həyat fəlsəfəsi və kollektiv yaddaşı qoruyub saxlayırdılar. Bu sistem təkcə etnik mənsubiyyətlə izah olunmur. O insanlar torpağa bağlılıq, qonşuluq institutları, sözlə qurulan sosial məsuliyyət, qohumluq bağları ilə toxunmuş bir cəmiyyət modeli qurmuşdular. Bu model özlüyündə unikal idi - yəni, nə tam kənd təfəkkürü idi, nə də şəhər modernizmi. Bu, bir "mədəni tarazlıq zonası" idi.

Əgər bir mədəniyyətin mükəmməlliyi onun təbiiliklə sistem arasında qurduğu tarazlıqla ölçülürsə, Qərbi Azərbaycan irsi bu mənada zirvə nöqtəsində idi. Lakin bu tarazlıq zorla pozuldu. Mədəni quruluşun bütün dayaqlarını -

ailə bağları, qonşuluq sistemi, etibar mexanizmlərini məhv məhv etməyə çalışdılar.

Bu gün biz yalnız torpaq deyil, tarixi, dili, davranışı, estetik duyumu və mənəvi duyğusu olan bir mədəni formulu itirmişik.

Və bu formula sadəcə keçmişin bir fraqmenti kimi yox, milli kimliyimizin itirilmiş inteqralı kimi baxmalıyıq.

Biz yalnız fiziki olaraq torpaqlarımızdan deyil, orada əsrlərlə formalaşmış maarifçilik ruhundan, ədəbi-fəlsəfi dünyagörüşündən və xalq mədəniyyətinin daşıyıcılıq sistemindən də ayrı salındıq.

Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlıların izini silmək məqsədilə sistemli şəkildə mədəni və tarixi irsimizə qarşı vandalizm həyata

keçirilib. Tarixi abidələr dağıdılıb, kənd və şəhər adları dəyişdirilərək, süni erməniləşdirmə siyasəti aparılıb. Qəbiristanlıqlar yerlə-yeksan edilib, yüzilliklərə şahidlik edən daş kitabələr məhv edilib. Bu təkcə maddi irsə deyil, xalqımızın yaddaşına, kimliyinə və tarixə qarşı yönəlmiş açıq bir düşmənçilikdir.

Lakin bütün bu cəhdlərə baxmayaraq, azərbaycanlıların izi torpaqda, yaddaşımda və yaddaşlardan silinməyən həqiqətlərdə yaşayır.

Qərbi Azərbaycan irsi mükəmməlliyə yaxın idi, çünki o xalqın içindən doğmuşdu - süni deyildi, gətirilmə deyildi. Təbii şəkildə formalaşmış, nəsildən-nəslə ötürülmüş bir həyat fəlsəfəsi idi. Biz bu gün onu xatırlamaqla kifayətlənməməliyik. Onu öyrənmək, yaşatmaq, milli yaddaşın bir parçası kimi gələcəyə daşımaq borcumuzdur.

Mən qərbi azərbaycanlıyam. Soy köküm, yaddaşıma hopmuş o torpaqlara olan daxili bağlılığım mənim üçün sadəcə etnik identiklik deyil, bu mənə varlığımın mənasını verən mədəni dayaq, ruhi koordinat sistemidir. Hər nə qədər fiziki olaraq uzaq olsam da, yaddaşımın səsi, atamın danışdığı xatirələr, soyumun daşdığı irs məni

Aybəniz Məhərrəmov,
Qax rayonu 2 nömrəli
məktəb-liseyin direktoru

o torpaqlara bağlayan qırılmaz bir bağıdır. Mən bu bağlıqlıqla qürur duyuram. Çünki bu qürur sadəcə keçmişə deyil, bütöv bir milli ruhu yaşatmaq anlamına gəlir.

Azərbaycan tarixi "Haqq nazilər, amma qırılmaz" ifadəsinin canlı təəcəssümüdür. Əsrlər boyu xalqımız haqsızlıqlara, işğallara və zorakılıqlara məruz qalsa da, heç vaxt öz haqq mübarizəsindən geri durmayıb. Hər dəfə sınaqlarla üz-üzə qaldıqda birliyimizi qoruyaraq, yenidən ayağa qalxmışıq.

44 günlük Vətən müharibəsi də bu haqq yolunun ən parlaq nümunəsidir. Azərbaycan xalqı hörmətli prezidentimiz Ali Baş Komandan İlham Əliyev cənablarının ətrafında sıx birləşərək öz tor-

paqlarını azad etməklə yalnız ərazi bütövlüyünü bərpa etmədi, həm də tarixi ədaləti təmin etdi. Bu müharibə yalnız torpaqlarımızın işğaldan azad olunması ilə nəticələnmədi, eyni zamanda uzun illər həsrətinə olduğumuz Qərbi Azərbaycana qayıdış ümidini də dirçəltdi. Qalibiyyət milli birliyimizin, ordumuzun gücünün və haqq işimizin təntənəsidir. Bu zəfər sayəsində artıq biz sadəcə xatirələrlə deyil, real dönüş planları ilə yaşayırıq - Qərbi Azərbaycana qayıdış bir arzudan reallığa çevrilməkdir.

Mən inanıram ki, Qərbi Azərbaycan irsi yalnız orada doğulanların deyil, onu görən, hiss edən, sevən hər bir azərbaycanlının ruhunda yaşayır.

Biz ora bir gün mütləq şərafətlə və alnı açıq qayıdacağıq!

Bu qayıdışın yolu elmimizlə, mədəniyyətimizlə, zəka və sabit inamımızla olacaq. O torpaqlarda yenidən məktəblər açılacaq, ana dilimiz eşidiləcək.

Biz bir xalqın irsini daşıyan, özü ilə bir maarif tarixi gətirən, qürurunu itirməyən, milli kimliyinə sahib çıxan insanlarıq. Və bu irs - Qərbi Azərbaycan irsi bizim unudulmaz yol xəritəmizdir.

Abşeron rayonunda “Qərbi Azərbaycan irsi” kitabının təqdimatı olub

Abşeron rayonunda “Qərbi Azərbaycan irsi: Ermənistanla azərbaycanlılara məxsus qəbiristanlıqların sistemli qaydada dağıdılması və beynəlxalq hüquqi məsuliyyəti və materialları” kitabının I cildinin təqdimatı mərasimi keçirilib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, mərasim iştirakçıları əvvəlcə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin abidəsi önünə gillər düzərək, Ulu Öndərin əziz xatirəsini dərin ehtiramla yad ediblər.

Tədbirdə Dövlət Himni oxunub, Ulu Öndər Heydər Əliyevin və şəhidlərimizin əziz xatirəsi bir dəqiqəlik

sükutla yad olunub.

Sonra azərbaycanlıların deportasiyasına həsr olunmuş “Qərbi Azərbaycan irsi” tədqiqatlar seriyasından sənədli videoçarx nümayiş etdirilib.

Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin prorektoru, Qərbi Azərbaycan İcmasının İdarə Heyətinin üzvü, professor Mahirə Hüseynova bildirib ki, azərbaycanlıların Qərbi Azərbaycandan kütləvi deportasiyasına hüquqi-siyasi qiymət Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən verilib. Qeyd edilib ki, Ulu Öndərin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSRİ ərazisindən, tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surət-

də deportasiyası haqqında” 1997-ci il 18 dekabr tarixli Fərmanı böyük elmi-siyasi, tarixi əhəmiyyətə malik sənəddir. Sənəddə qeyd edilir ki, keçmiş SSRİ Nazirlər Sovetinin müvafiq qərarlarına əsasən, Azərbaycan xalqına qarşı növbəti tarixi cinayət aktı olub. Təkcə bu cinayət aktının həyata keçirilməsi nəticəsində 150 mindən çox azərbaycanlı kütləvi şəkildə və zorakılıqla sürgünə məruz qalıb.

Sonra Milli Məclisin deputatı Nigar Məmmədova

Prezident İlham Əliyevin 2022-ci ildə Qərbi Azərbaycandan olan bir qrup ziyalı ilə keçirdiyi görüşü xatırladı. Bu görüşdə dövlətimizin başçısı bildirib ki, Vətən müharibəsindəki tarixi Qələbəmizdən sonra yaranan yeni realıqda ön mühüm vəzifələrdən biri məhz Qərbi Azərbaycandan qaçqın düşmüş vətəndaşlarımızın öz yurdlarına qayıtması məsələsidir. Çünki Qərbi azərbaycanlılar qanunsuz olaraq dəfələri deportasiyaya məruz qalıblar. Onların hüquqları bərpa edilməli

və onlar öz torpaqlarına qayıtmalıdır.

Sonra Vətən müharibəsi şəhidi İlqar Vəliyevin həyat yoldaşı, Abşeron Rayon Mərkəzi Xəstəxanasının əməkdaşı Təhminə Vəliyeva çıxış edərək bildirib ki, özü və həyat yoldaşı Qərbi Azərbaycandandırlar. Atasının və həyat yoldaşının deportasiyadan əziyyət çəkdiklərini vurğulayan T.Vəliyeva qeyd edib ki, onların həmişə ön böyük arzuları həm Qarabağı azad görmək, həm də Qərbi Azərbaycana qayıtmaq olub.

Daha sonra Abşeron Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Abdin Fərzəliyev bildirib ki, Müzəffər Ali Baş Komandan, Prezident İlham Əliyevin siyasi iradəsi, diplomatik gücü və hərbi səfərbərlik bacarığı, o cümlədən ordumuzun şücaəti, şəhidlərimizin qəhrəmanlığı nəticəsində 44 günlük Vətən müharibəsində xalqımız Şanlı Qələbə qazandı. Tarixi ədalət bərpa edildikdən sonra respublikamızın ərazi bütövlüyü və suverenliyi tam bərpa olundu. Bundan sonra xalqımızın yeganə problemi öz əzəli və əbədi torpaqları olan Qərbi Azərbaycanın həqiqi sahiblərinin ata-baba yurdlarına qaytarılması, onların hüquqlarının bərpasıdır.

Tədbirdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin prorektoru Mahirə Hüseynovaya Abşeron Rayon İcra Hakimiyyətinin fəxri fərmanı təqdim edilib. Həmçinin Vətən müharibəsi şəhidi Xəqani Əsgərovun övladı Ahu Əsgərovanın ad günü təbrik olunub.

Kədər yaşını əvəz edən sevinc yaşları

1988-ci ilin may ayı...

Bir neçə məşinən ibarət köç karvanı Sumqayıt şəhərinə daxil olur. Hər köç yüklü maşın bir məhəlləyə, mikrorayona yön alır. Telman Baxşəliyevin köç yüklü maşını isə 7-8-12-ci məhəlləyə daxil olur. Bina sakinləri köç maşınını əhatəyə alıb köçün Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistan) hansı rayonundan gəldiyi ilə maraqlandıqda məlum olur ki, bu köç Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalı Paşalı rayonunun İstisu (Cermuk) şəhərində ermənilər tərəfindən zorla çıxarılan ailələrdən birinin, Telman kişinin köçüdür. O Telman ki, 1947-1948-ci illərdə ərinin Böyük Vətən Müharibəsində itirmiş Naz xanım ana ilə Azərbaycanın Jdanov (indiki Beyləqan) rayonuna deportasiya olunmuşdur. Telman və eynilə də xanımı Sona eyni aqibəti yaşamışlar. Eynilə diqqət edək - 1948-1988, hər ikisi də yaz aylarında.

Qonşuların köməkliyi ilə yük mənzilə daşındı. Telman, Sona, övladları Qərənfil, Ənvər, Rasim gözlərində ayrılıq, həsrət yaşı yad yurdda, evdə məskunlaşmağa məhkum edilirlər. 8-ci sinfi doğma İstisuda başa vuran Ənvər orta məktəbi Sumqayıtda bitirir. Sonra rəngsaz peşəsinə yiyələnir, daha sonra tibb bacısı peşəsində çalışan Qərbi Azərbaycan kökənli Günel xanım ilə ailə qurur, bu evlilikdən onlar iki övlad (Ayxan, Aytac) sahibi olurlar. Hər ikisi ibtidai sinif təhsillərini Sumqayıtda bitirir. M. Müşviq adına orta məktəbdə alırlar. Sonra təhsillərini müsabiqə və imtahan yolu ilə Sumqayıtın ən adlı məktəbi sayılan Təbiət Elmləri Təmayüllü Gimnaziya-da davam etdirmiş, hər ikisi də məktəbin fəal şagirdləri kimi tanınmışlar. Belə ki, Ayxan 2022-2023-cü ildə gimnaziyanı əla qiymətlərlə bitirib, 651 balla Bakı Mühəndislər Universitetinin BMU İNHA 2-li diplom proqramı, İnformasiya texnologiyaları ixtisasına daxil olur. O, təhsil müddətində bir çox müsabiqə

və yarışlarda iştirak edərək fəxri fərmanlara, sertifikatlara, təşəkkürnamələrə, medallara layiq görülüb. Bu il II kursu müvəffəqiyyətlə başa vurdu, növbəti kursu Koreya Xalq Respublikasında davam etdirəcək.

Aytac Baxşəliyeva ilə söhbət etmək, bu uğurları necə əldə etdiyini bilmək məqsədilə görüşdüm. Qazandığı uğurları təsdiq edən “sənədsübutlar” qarşımda, masa üzərində idi. Çox qürurverici anlar yaşadım. Aytac xanım müxtəlif illərdə üç dəfə “MEGA Tədris Mərkəzi”nin keçirdiyi “İngilis dili olimpiadası”nda iştirak edərək bir dəfə III yeri, iki dəfə I yeri tutduğu üçün xüsusi tərifnaməyə layiq görülüb. İki dəfə Kapital Bank Təhsil Nazirliyi Ağıllı Şəhər Bakı Məktəbliləri arasında “Nə? Harada? Nə zaman?” oyununu üzrə Respublika Çempionatında I yer, 2021-2022-ci il tədris ilində təlimdə qazandığı müvəffəqiyyətə görə, RFO-nun yarımfina turunda fəal iştirakına görə “Fəxri Fərman”, Sumqayıt Məktəblilərinin İntellektual Liqasının III turunda I yer,

Ali Səfolu Ahyev
F.ü.f.d., şair-publisist, "Qızıl Qələm" Mükafatı laureatı, H.Əliyevin 102-ci ildönümü münasibətilə Media Mükafatı laureatı, Paşalı rayon İstisu İcma sədri

"Nömrə 1 Tədris Mərkəzi"nin təşkil etdiyi "İngilis dili olimpiadası"nda II yer, "Nömrə 1 Tədris Mərkəzi"nin təşkil etdiyi "Azərbaycan dili olimpiadası"nda 100 bal üzərindən 92 bal topladığına görə təltifnamə və onlarla digər təltifnamələr, təşəkkürnamələr, Fəxri Fərmanlara layiq görülmüşdür. O həmçinin dörd dəfə Azərbaycan dili və Ədəbiyyat fənni üzrə Respublika Fənn Olimpiadasında qalib olmuş, 2 qızıl, 1 gümüş, 1 bürünc medala layiq görülmüşdür. O həmçinin dəfələrlə Xəmsə Breyn RİNG "Kim? Harada? Nə zaman?" intellektual yarışlarında iştirak etmiş, birincilik qazanmışdır. Aytac İngilis dili üzrə 2 dəfə Beynəlxalq olimpiadaların qızıl mükafatına layiq görülüb və dəfələrlə qiymətli əşyalarla - telefon, planşet, notbuk, saatla mükafatlandırılıb.

Aytac Baxşəliyeva 11 illik təhsilini Qızıl Attestat və Qızıl Nişanla (Medalla) başa vurdu. Dövlət İmtahan Mərkəzi (DİM) III ixtisas qrupları üzrə iyulun 6-da keçirilmiş qəbul imtahanının nəticəsini elan edərkən məlum oldu ki, həmin imtahanda III ixtisas qrupu üzrə Respublikada ən yüksək nəticəni - 397 bal toplayan abituriyent Sumqayıt şəhər Təbiət Elmləri Təmayüllü Gimnaziyanın məzununu Baxşəliyeva Aytac Ənvər qızı olmuşdur. Aytac hər iki mərhələnin cəminə görə III ixtisas qrupu üzrə 691,8 bal toplayaraq ən yüksək nəticə göstərmişdir. Onu da qeyd edim ki, Aytac əslən Qərbi Azərbaycan kökənlidir. Atasını Ənvər Baxşəliyev 31 yanvar 1973-cü ildə Paşalı rayon İstisu (Cermuk) şəhərində anadan olmuş, erməni xəyanəti və zorakılığı nəticəsində 1988-ci ildə dedə-baba yurdundan deportasiya olunmuşdur. Aytacın arzusu ADA Universitetinin hüquq fakültəsində təhsil almaq, gələcəkdə Azərbaycanın hüquq və haqlarını müdafiə edən bacarıqlı hüquqşünas olmaqdır.

Aytac savadlı, bilikli olmaqla yanaşı, bir neçə dil bilir (xüsusilə ingilis dilində sərbəst danışır), məntiqi tənqidi sahibdir, siyasi savadı zəngindir. Xüsusən dövlətə bağlı gənclər, Prezidentini çox sevir, onu dəstəkləyir. O həm də ata yurdu olan Dərələyəzə, İstisuya bağlıdır, el haqqında yazılan yazıları, folkloru çox mütaliə edir. İstisu haqqında olan videogörüntüləri, tarixi şəkilləri həvəslə izləyir. Doğma Dərələyəzə qayıtmaq eşqilə yaşayır.

Söhbət zamanı Aytac müvəffəqiyyət qazanmasında valideynlərinə, müəllimlərinə, əməyi keçən hər kəsə, göstərdiyi hər bir qayğı üçün

gimnaziyanın direktoru Nizami Əhmədova, bir də qardaşı Ayxana minnətdarlığını bildirdi. Deyəndə ki, valideynlər, müəllimlər, əməyi keçən hər kəs anlaşılandı, bəs qardaşın Ayxana minnətdarlığının səbəbini bilmək olarmı? Söylədi ki, həyatda belə bir ənənə təsdiqini tapıb ki, istənilən ailədə böyük övladın özündən kiçiklərə təsiri bu və ya digər formada sirayət edir. Mənim qardaşımın elmə həvəsi, qazandığı uğurlar mənə məcbur etdi ki, mən də elmə həvəs göstərdim. Biz sanki bir-birimizə yaxşı mənada rəqib idik, yarışırıd ki, görəsən kimin uğuru, nəticəsi daha yüksək olacaq, nəticəsi də göz qabağında-dır.

Bizi kənardan müşahidə edən, hərdən üzündə təbəssüm yaranan Ayxan: "Bacı, sənin uğurların mənimkindən çox oldu", - deyib gülümsədi. Bacı isə qardaşa: "Yox, Ayxan, sən eyni vaxtda iki ixtisasa sahib olacaqsan, mən isə qismət olarsa, bir", - deyib, yenə qardaşına üstünlük verdi.

Bayaqdan Aytac ilə mənim aramda gedən söhbətə qulaq asan Sona nəninin də, Ənvər atanın da, Günel ananın da gözlərində sevinc yaşları duyulmuşdu. Eynilə 1988-ci ildə Sumqayıta gələn köçün evə daşındığı məqamda gözlərində duyulən nənin yaş kimi. Hiss elədim ki, bu yaş kədər yaşı yox, sevinc yaşlarıdır.

Aytac və Ayxan balam, yolunuz açıq və uğurlu olsun, gün o gün olsun ki, doğma ata-baba yurdunda həmin köç karvanı geri dönsün, valideynlərin yurd həsrətinə son qoysun, üzərdə təbəssüm, gözlərdə sevinc yaşları damlalara dönsün. Amin, inşallah!

“İRS” silsiləsi çərçivəsində nəşr edilən “Daşları toplamaq vaxtıdır” adlı kitabın təqdimatı keçirilib. Təqdimat 2025-ci il iyul ayının 3-də Baku Marriott Hotel Boulevard otelinin Tağiyev 1 zalında baş tutub.

“Daşları toplamaq vaxtıdır” adlı kitabın təqdimatı keçirilib

na aiddir. Əsas məqsədimiz həmin yerləri yenidən görməkdir. Biz özümüz gedə bilməsək də, fotoqraflarımız həmin ərazilərdə görüntülər çəkə biliblər. Bu görüntüləri sözügedən kitabda görmək mümkündür”.

“PASHA Həyat” ASC-nin İdarə Heyətinin sədri Ülviyyə Cabbarova qeyd edib: “Bu kitablar sadəcə bir nəşr deyil, həm də Azərbaycan ədəbiyyatının daşıyıcısıdır. Biz bu nəşrləri həm ölkə daxilində, həm də xaricdə təbliğ etməyə çalışırıq”.

Tədbirdə çıxış edən Qərbi Azərbaycan İcması Müşahidə Şurasının sədri, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Misir Mərdanov çıxışında Qərbi Azərbaycan həqiqətlərinin, tarixi torpaqlarımızda qalan abidələrimizin hazırkı durumunu fotosəkillərdə əks etdirən kitabın əhəmiyyətindən danışdı. Deyib ki, “Kitab mənim xüsusi diqqətimi çəkdi. Uşaqlığımı

və gəncliyimi o yerlərdə keçirmiş biri kimi, kitabı vərəqləyəndə sanki həmin məkanlarda yenidən dolaşdım, doğma yurd yerlərimiz gözümün önündə yenidən canlandı”.

Daha sonra çıxış edən kitabın elmi redaktorlarından biri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Səbuhi Əhmədov

bildirib: “Bu kitab üçün toplanan materiallar bir neçə kitablıq həcmdədir. Biz onları bir nəşrdə cəmlədik. Burada bir çox önəmli hadisələr həm yazı, həm də foto formatında təqdim olunub”.

Qərbi Azərbaycan İcması Ziyalılar Şurasının sədr müavini, akade-

mik Nizami Cəfərov isə vurğulayıb: “Bu kitablar həm şəkil, həm də elmi tərəfləri ilə mənə simfoniya təsiri bağışlayır. Belə əsərlər sənət nümunələridir və çox dəyərlidir”. Nizami Cəfərov kitabın adının izahını verərək deyib ki, bu daşlar bizim tarix salnaməmizdir və Qərbi Azərbaycanda qalmış tarixi abidələrimiz elə daha çox daş üzərində qorubub saxlanıb.

Tədbir musiqili hissə ilə davam edib. Tar ifaçısı Səxavət Məmmədovun rəhbərliyi altında xalq çalğı alətləri qrupunun (kamança ifaçısı Elvin Novruzov, balaban ifaçısı Araz Fətəliyev, nağara ifaçısı Ağa Əliyev) və pianoçu Fardin Məmmədovun müşayiəti ilə xanəndələr Aysən Mehdiyeva, Sədəf Budagova, Elgiz Əliyev və Xəyal Hüseynovun ifasında məzmunca Qərbi Azərbaycana həsr olunmuş mahnılar ifa ediblər.

Sağlıq olsun, gələcək nəsillər "Vətən xoş gəldik, xoş gəldik" deyəcəklər

Əziz dostum, qardaş qəder istədiyim Asif Şirinovun əziz xatirəsinə.

1988-ci ilin noyabr ayının 22 idi. Biz həmin güri rayon mərkəzinə gedib "ömək kitabçalarımızı" almalı idik. Bir gün əvvəl kəndə avtobus gəlmədiyinə görə rayon mərkəzinə gedənlərin sayı çox idi.

Mən və mənədən başqa bir neçə nəfər Güldüz saxxozunun direktoru Calal Məmmədovun xidməti maşını ilə rayon mərkəzinə getdik.

Rayon partiya komitəsinin binasında (bütün idarələr orada yerləşirdi) qarşımıza çıxanların üzündə bir nifrət düşmənçilik açıq hiss olunurdu. Elə bil onları dəyişdirmişdilər illərlə tanış olduğumuz adamlar salammızı almır. bizə nifrətlə baxırdılar. Bunun səbəbi məlum idi. Amma ifrad dərəcədə düşmənçiliyi biruzə vermək birinci dəfə idi.

Rayon partiya komitəsinin binasının yaxınlığında mitinq keçirilirdi. Taniyanların bəziləri digər ermənilər görməsin deyər. gizlincə-as-tadan bizə:

-Binadan bayıra çıxmayın -deyib keçirdilər.

Rayon mərkəzində olan azərbaycanlılar binaya toplaşmışdılar. Mən məsələnin nə yerdə olduğunu bilmək üçün gənc yaşlarımdan tanış olduğum çox yaxın münasibətlərdə olduğum Rayon İcra Ko-

mitəsinin sədri Dövlətyan Meloniya xanımın kabinetinə girdim.

Xanım mənim salamımı almadı. başını qaldırıb üzümə belə baxmadı.

-Yoldaş Dövlətyan! Rayonda nə baş verir? -deyə soruşdum.

Xanım əsəbi halda yerindən qalxıb mənə tərəf gəldi və uca-dan. kınayə ilə.

-Nə var? Nə istəyirsiniz? Əz-nənbirt camaatını qırmısınız. evlə-rini talan etmişsiniz, yandırmısınız! İndi gəlib mənədən nə baş ver-diyini soruşursan?

Mən İndi bizə qarşı bu ifrad düşmənçilik münasibətin səbəbini anladım.

Tez üçüncü mərtəbəyə -Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Samvel Tanrıverdiyana qəbuluna getdim. Orada məni yaxından tanıyan köməkçi də. katibə də. ətrafdakılar da düşmən münasibətlərini gizlədə bilmirdilər.

Mən ısrarla katibin qəbuluna düşməyi tələb etdim. Katiblə mən həmyaş idik. Kaliningrad şəhərində bir yerdə hərbi xidmət keçmişdik.

Bu zaman bir neçə həmyaşıllarım da qəbul otağına gəldilər. Katibin qəbul otağında vəziyyət ciddi-ləşirdi. Katibə içəri keçib tələsik də çölə çıxdı. və mənə:

-Sən gir. daha heç kəs yox dedi.

Nəsrulla Məmmədov

Mən içəri keçib salam verdim. katib salamımı alıb otur dedi. Otaqda bir neçə nəfər. o cümlədən Rayon Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Colakyan da var idi.

Mən katibdən nə baş verdiyini soruşdum.

O.mənə:

-Daşnaklar rayonda şayə yayıblar ki, Naxçıvanlılar Əznənbirtli-ləri qətlə yetiriblər. evlərini talan ediblər. Deyilənlər yalandı. Amma şiddətlənmiş xalq bizi yox. daşnak-ları eşidir.

Sizi buradan xilas etmək üçün avtobus çağırışam. Dal qapıdan milisin müşayiəti ilə avtobusa minin. Avtobus sizi kəndlərinizə aparacaq. Gecikməyin!

Biz aşağı yendik. Avtobus düz

arxa qapıya dayanmışdı. Milisin müşayiəti ilə 26 nəfər avtobusa minib rayon mərkəzindən çıxdıq.

Yolun Qara ağac deyilən yerində. böyük erməni kəndi olan Şatin (Həsən kəndi) kəndinə yaxın avtobusun qarşısını bir milis maşını kəsdi və təcili geri qayıtmağı tələb etdi. Kəndə girmək həddindən artıq təhlükəli idi. Rayon mərkəzinə qayıdarkən biz tələb etdik ki. bizi milis idarəsinə aparsınlar. Milis rəisinin müavini Koropetyan:

-Siz istəyirsiniz ki. bütün binanı yandırsınlar? dedi. Sizi Əzizbəyov rayonu ərazisi ilə Herher Kotanlı yolu ilə kəndlərinizə aparacağıq.

Əlac yox idi. Biz razılaşdıq.

Rayon mərkəzindən 8 km aralı ən böyük erməni kəndi olan Məlişgə kəndindən rahat keçdik. Bizdən qabaqda və arxada milis maşını gəlirdi. Morzun Çinqılı deyilən yerdə. Azərbaycan kəndi olan Zeytə kəndində yol ayrıcına yaxın bir "Kamaz" marKalı özü boşaldan maşın avtobusdan qabağa keçib saxladı. Yolda gedib gəliş çox idi. İrəvan şəhərini Əzizbəyov. Si-siyan. Gorus rayonları ilə birləşdirən mərkəzi yol idi Qabaqda gedən milis maşınından milislər kamazın sürücüsünü danışmağa və hərəkət etməyə qoymayıb milis

maşınına oturdular. Həmin sürücü ağırlığı qəder azərbaycanlıların evində çörək kəsmiş. hamının tanıdığı Yurik idi. Onun məqsədi avtobusu kamaz vasitəsi ilə qəzaya uğratmaq idi.

Milislərdən biri tez gəlib avtobusu Zeytə kəndinə sürməyə əmr etdi. Sürücü bizimdə ısrarlı tələbi-mizlə. öz canından qorxaraq (daha geriye yol yox idi) avtobusu geriye Zeytə yoluna döndərdi. Milislər tez maşınla Zeytə yolunu bağladılar. İşdən halı olamayan ermənilərin bizi izləməyə imkanı olmadı. Biz 26 nəfər maşın qəzası altında real ölümdə xilas olduq. Avtobus sürücüsü kəndə bir kilometr qalmış maşın saxladı və bizdən düşməyi xahiş etdi. O. azərbaycanlı kəndinin içinə getmək istə-mirdi O mənə:

-Siz qurtulduunuz. mənim isə başıma nə gətirəcəklər. bilmirəm deyib geri qayıtdı.

Zeytə camaatı bizi böyük hə-yəcanla qarşıladılar. Biri kəndin Sovxoz direktoru Mehdi müəllim bizim məktəbin mə'zunu idi. Bizim dərs dediyimiz Məhəbbət, Əlab-bas, Tapdıq, Tahir və başqa həmvə-tənlərimiz bizi evlərinə dəvət et-dilər.

(Davamı səh. 8-də)

Sağlıq olsun, gələcək nəsillər' Vətən xoş gəldik, xoş gəldik" deyəcəklər

(Əvvəli səh. 7-də)

Mehdi müəllim israrla bizi buraxmaq istəmirdi. Biz isə nəyin bahasına olursa olsun o vaxtki İliç rayonuna çatmalı. mühasirədə qalmış yaxınlarımızın xilas olunmasına çalışmalı idik. Zeytə kəndinin yuxarisından etibarən bütün dağlar qarla örtülmüşdü. Mehdi müəllim bu yolun təhlükəli olduğunu dedi. Bizə isə geriye yol yox idi. Mütləq İliç rayonuna çatmalı idik.

Hörmətli Mehdi müəllim (ruhu şad olsun), Zeytə camaatı. keçmiş şagirdlərimiz Məhəbbət. Tapdıq. Əlabbas. Tahir bizi böyük həyəcanla yola saldılar. Tahir ayağından çəkməni çıxarıb mənə verdi.

Müəllim, bu aşırımları o ayaqqabılarla getmək olmaz dedi.

Bizi -22 nəfəri miditerli minik maşını iiii yola saldılar. Bəykişi. Mehrəngiz xala. Zülfüqarov Əli (ruhları şad olsun) və məktəbin direktoru Məmmədov Calal Zeytədə qaldılar.

Kəndin axar-baxarında sürücü maşınla getməyin mümkün olmadığını dedi. Qar örtüyü qalın idi.

Biz Zeytə kəndindən gündüz saat 1:00-da yola düşdük. Bu yerləri heç kəs tanıyırdı. Biz kor-koranə, təxmini istiqamət götürərək hərəkət edirdik. Gün aydın idi. Ən böyük təhlükə isə bu yaxınlarda ən böyük və türkün qatı düşmənlərinin yaşadığı Xaçık kəndinin yerləşməsi idi. Biz səhəri o kəndə gedib çıxı bilirdik. Və yaxut ağər bir erməni bizi görə idi o amansız dərələrdə bizim sonumuz olmalı idi. Bizi yalnız yazda axtarıb tapa bilirdilər.

Yoldaşlarımız yorulmuşdu. qalın qarda hərəkət etmək çətin idi. Koroğlu. Yolçu (ruhiarı şad olsun) Kazım müəllim daha gedə bilməyəcəklərini dedilər və bizə onları qoyub qabağa getməyi tövsiyə etdilər. Əsasəndə bəziləri də bu fikirdə idi. Amma biz qətiyyətlə bildirdik ki, ya hamımız xilas olmalı. ya da hamımız bir yerdə burada qalmalıyıq. Yavaş- yavaş, addım-addım hərəkət edirdik. Gəlib təxminən eni 500-1000 metr olan bir düzəngah çatdıq. Həmin sahə ovuc kimi çuxur olduğundan hərəkət etmək mümkün deyildi. Külək qarı ətraf olan həmin sahəyə toplamışdı. Qar qurşağa vururdu. isə müəllim. Ziyad müəllim. Rəhim müəllim (ruhu şad olsun) qabağa düşüb addım-addım cığır açır. qalanları onların açdığı cığırda gedirdi.

Artıq gün batmaqda idi. Biz bir açıqlığa çatdıq. yorulmuşduq. Qayaların arxasında oturub bir az dincəldikdən sonra yolumuzu davam etdirdik. Qar çox deyildi. Sonra öyrəndik ki. biz Havuş kəndinin yaxınlığına çatmışıq. Yolu tanımadığımıza görə istiqaməti itirdik və yallarla əhatə olunmuş bir çuxura çatanda Kazım müəllim bizə dayanın dedi. O bildirdi ki. gəldiyimiz yer Əznəbird (Znalerd) kəndi olan yerdir. O əllinci illərdə burada olmuşdu.

Qaranlıq gecə başladı. Biz istiqaməti dəyişdik və bir azdan hərəkət etmək çətin olan kəndə düşdük. Bir şey bizə aydın idi. Olduğumuz yer Azərbaycan ərazisi idi. Dərədən dağın yamacına çıxanda uzaqdan işıqlar görürmüyə başladı. Biz kor-koslu, daşlı kəsəkli. ən başlıcası donduğu üçün sürüşkən bir yerdə idik.

Aşağıdan it hürüşməsi səsi gəlirdi. Biz həmin istiqamətdə getdik və gözləmədiyimiz bir halda Axura kəndinin qoyun yatağına. çobanların yarına çatdıq.

Aydın idi. Biz İliç rayonunun ərazisində idik. Çobanlar bizə istiqaməti göstərdilər və kəndin yaxın olduğunu dedilər. Gecə saat 2-də biz Axura kəndinə çatdıq. Kəndin camaatı yatmamışdı. Onlar Xaçık kəndinə yaxın kəndin camaatını köçürdürdülər.

Biz çayxanaya getdik. Orada adam çox idi. Xaçık kəndindən hücum olacağından ehtiyat edirdilər. Bizi çox hörmətlə qarşıladılar. On üç saat idi ki. yolsuz-izsiz dağlarda yamaclarla gəlmişdik. Çox yorulmuşduq.

Çoxumuzun ayaqqabıları. əyin-başı sıradan çıxmışdı. Ordakılar bizi evlərinə dəvət etdilər. Amma kəndin hörmətli ziyalı Vəli müəllim bizim hamımızı öz evinə apardı. Gecə saat 3-də bizə çay-çörək verdilər. Yataq yeri hazırladılar. Bütün bu vaxtlar evin xanımı göz yaşlarını saxlaya bilmirdi. Sonra öyrəndik ki. evin xanımı Asif dostumuzun bibisi qızı imiş

Sabah duranda biz paltarlarımızın təmizləndiyini. hətda ayaqqabılarımızın yuyulduğunu gördük. Demək evin. ailənin üzvləri səhərə qədər yatmamışdı.

Bizə göstərdikləri hörmətə görə Axura camaatına minnətdarlığımı bildirir, Vəli müəllimin ailəsinin qarşısında baş

əyirəm.

23 noyabr tezdən biz İliç rayon mərkəzinə gəldik. Rayon fəalları Yerevan-Bakı dəmir yol xəttini bağlamış. Ararat, Artaşat. Yerevan. Masis rayonlarından qaçqın düşənlərin bir hissəsi Şərura pənah götürmüşdü.

Rayon mərkəzində Qovuşuq sovxozunun direktoru R.P.K.-nin biro üzvü Paşa Məmmədova. Güllüduz sovxozunun direktoru Calal Məmmədova Qovuşuq kənd sovetinin sədri isax Həsənova (ruhu şad olsun), Ələz kənd sovetinin sədri Savaları Məmmədova (ruhu şad olsun) rast gəldik. Onlarda həmin gecə rayon milis işçilərinin köməyi və rayonun məşul işçilərinin müşayəti ilə gizli sürətdə Xaçık kəndinin yaxınlığında yerləşən Cahazır kəndinin yaxınlığına qədər gətirmişdilər. Bütün dərə camaatı rəhbərsiz qalmışdı. Mən Paşa Məmmədovla İliç rayon Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin binasına gəldik. Komitə sədrinin köməyi ilə Paşa müəllim Yeğeqnadzor rayon D.T.K.-Sədri Colakyanla xüsusi telefon aparatı ilə danışdı. Bizə məlum oldu ki. orada qalanlar sağ-salamatdır. Colakyan söz verdi ki. bütün imkanlar daxilində camaatın təhlükəsizliyini qoruyacaqlar. Həmin gün. günortadan sonra İliç rayon R.K.-nin birinci katibi Abbasovun qəbulunda olduq. O. bizə kömək edə bilməyəcəyini söylədi. Biz ondan xahiş etdik ki. heç olmasa hərbiçilərlə əlaqə saxlayıb Dərələyzdəki soydaşlarımız haqqında bizə məlumat versinlər. Yoldaş Abbasov buna söz verdi. Raykomun üçüncü katibi Vəkilova ağlaya-ağlaya bizə kömək edə bilmədiklərini görə təəssüfləndi.

Noyabrın 24-də Naxçıvan Respublikasının Hərbi Komendatı general Məqasovun İliç gələcəyini bilib onunla görüşməyə çalışdıq. Rayon mədəniyyət evində o vətəndaşları qəbul edirdi. Mən rus dilini mükəmməl bildiyimə görə onunla mən danışmalı oldum və yaranmış vəziyyəti onun diqqətinə çatdırdım. Mənim əsəb gərginliyi keçirdiyimi görə general

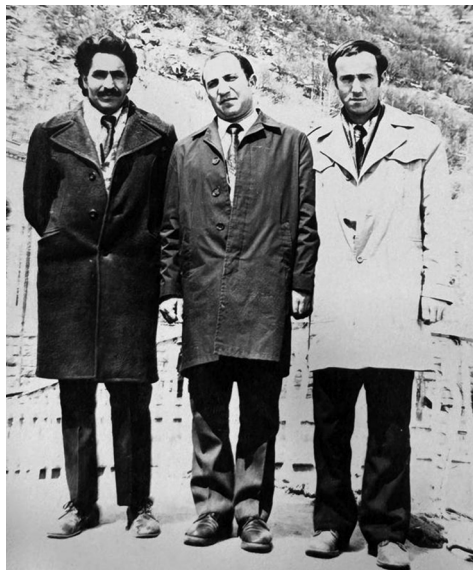
-Sən biğli. mən biğli. Biğli kişilərin hirsənməyə. əsəbiləşməyə haqqı yoxdurdedi.

Mən onun nəzərinə orada 500 nəfərə qədər adam qaldığını çatdırdım və xahiş etdim ki. onların oradan çıxarılmasında bizə kömək göstərsin.

O son qərarını verdi.

Rayon rəhbərliyi camaatı gətirmək üçün yük maşınları verir. onlar isə mühafizəni təşkil edirlər. Sabah Naxçıvanda bizi qəbul edəcəyinə söz verdi.

Biz yenidən rayonun birinci katibinin qəbulunda olduq. O. bizə maşın verə bilməyəcəyini dedi. Ətrafdakılar- dan bizə dedi ki, o qaçqın axının rayona gəlməsini istəmir. Guya onlar gəlsə rayonda vəziyyət daha da gərginləşə bilər. Biz Naxçıvan şəhərinə gəlib Respublika Ali Soveti sədrinin qəbulunda olduq. Xanım sədr bizə kömək edə

Qovuşuq kənd məktəbinin həyatı. 1979-cu il.

bilməyəcəyini söylədi və məsləhət gördü ki. qaçqınların məsələsinə baxan Nazirlər Sovetinin işçisi Qurbanova müraziat edək. Axşam saat 8-də qurbanov bizi qəbul edib dinlədikdən sonra qərribə bir tələb irəli sürdü.

-Mən nə bilim orada nə qədər adam qalıb. siz onların sənədlərini gətirin. sonra baxarıq.

Paşa müəllim:

-Yoldaş Qurbanov biz ora necə gedib sənədləri gətirə bilirik dedi:

Yoldaş Qurbanov cavabında:

-Özünü bilirsiniz -dedi.

Sabah tezdən mən general Məqasovun qəbulunda oldum və generaldan xahiş etdim ki. oradakı camaatın ərzaqa ehtiyacı var. mümkünə ora ərzaq çatdırmaqda bizə kömək etsin. General- ərzaqı gətirin. mən vertalyot verərəm - dedi.

Paşa müəllim 800 kq. çörək, 200 kq. qənd. çay və digər ərzaqları alaraq hərbi vertalyotlar yerləşən ayrovoqzala gətirdi. Qərərgah rəisi bir nəfərin vertalyota minməsinə icazə verdi. Paşa müəllim hərbiçilərlə alınan yükləri Qabaxlı kəndinə çatdırdı. Orada Paşa müəllimin vertalyotdan düşməsinə icazə verməmişdilər. Təxminən iki saatdan sonra Paşa müəllim geri qayıtdı. Mən generala təşəkkürümü bildirmək üçün qərərgaha getdim. Mən onun otağına girəndə əsəbi halda yerindən qalxıb mənə tərəf gəldi və ruslara xas olan bir süyüş söydü.

-Mən sizə ağır yüklü vertalyot vermişəm. siz ona nə yükləmişiniz? Sən bilirən o vertalyotun bir saatlıq uçuşu neciyə başa gəlir?

Mən ona:

-Yoldaş general. gücümüz ona çatdı. dedim və otaqdan çıxdım. Biz Bakıdakı tanıdığımız və bizə qohum olan İbrahim Məmmədova -Respublika Dövlət Plan Komitəsinin sədr müaviniyə kömək üçün müraziat etdik. İbrahim müəllim Vilayət partiyası komitəsinin birinci katibinə zəng vurub bizi qəbul etməsini və kömək göstərməsini xahiş etdi. Katib Qurbanova göstəriş verdi ki. respublikanın nəqliyyat təşkilatları ilə əlaqəyə girib 25 maşından ibarət maşın karvam

təşkil etsin.

Qurbanov təzə seçilmiş katibin tapşırığına əməl etdi və bizə sabah saat 9-00 da idarənin yanında olmağı tapşırırdı.

Bizim yoldaşlardan ikisi mehmanxanada qalmaq istəmədi. Şərura getmək istədilər. Paşa Məmmədovun xidməti maşını ilə Şərura gəldik. Sabah tezdən Naxçıvana geri qayıdarkən hərbiçilər tərəfindən yolların bağlandığını gördük. Biz deyilən vaxta gecikdik. Hərbiçilərlə uzun söhbət zamanı generalın bizi qəbul edəcəyini bildirdəndən sonra bizi buraxdılar. Biz təyin olunan yerə çatanda xəbər verdilər ki. siz burada olmadığımıza görə ma-

şınlar Əzizbəyov rayonundakı soydaşlarımızı gətirməyə yola salındı. Bizim əzizlərimiz. dostlarımızın bəzilərinin səhvi nəticəsində daha iki gün düşmənin mühasirəsində qaldı.

30 noyabr 1988-ci ildə maşın karvanı Yeğeqnodzor rayonuna yola düşməyə hazır idi. Mən general Məqasovun qəbulunda olub mühafizəçilər verməsini xahiş etdim. O. qərərgah rəisinə iki zirkəli maşınla mühafizəçilər ayırmağı tapşırırdı. Maşınlar yola düşməyə hazır idi. Bu vaxt qərərgahın buraxılış postunda dayanan bir çavuş bizə yaxınlaşaraq dedi ki. mühafizə dəstəsinin rəhbəri. baş leytenant ermənidir.

Mən təkrarən general-polkovnik Məqasovun qəbuluna getdim. O. mənə təəcüblə qarşıladı və dedi:

-Məndən daha nə istəyirsiniz?

Mən ona mühafizə dəstəsinin rəhbərinin erməni olduğunu dedim və xahiş etdim ki. mümkünə rəhbəri dəyişsin, General siyahını tələb etdi. Rəhbərin doğrudan da erməni olduğunu gördü. Mənə bayırda gözləməyi tapşırırdı. Bir azdan generalın köməkçisi mənə bildirdi ki. mühafizə dəstəsinin rəhbəri dəyişdirildi.

20 maşından ibarət karvan Cəhri-Bıçqov istiqamətində yola düşdü. Karvan Almalı-Caykənd-Herher-Kotanlı-Qovuşuq xətti ilə hərəkət etməli idi. Həmin vaxt erməni maşınları Əznəbird kəndini köçürürdü.

Yeğeqnadzor rayon rəhbərliyi ordakı azərbaycanlıları eyni xətlə Naxçıvana yola salmışdılar. Həmvətənlilərimizə heç bir şey götürməməyi tapşırılmışdı. Qadınların əlindən kiçik bağlamaları da almışlar. Bizim maşın karvanı Herher kəndi ilə Kotanlı kəndi arasında erməni maşın karvanı ilə qarşılaşdı. Hərbiçilər öylənmək əmri verdilər. Ermənilər əmrə tabe olmaq istəməyəndə mühafizə komandiri əsgərlərə atəşə hazır əmrini verdi. Ermənilər geri çəkilməli oldular. 500 nəfərə qədər cavan. qoca. ız. gəlin. xəstə əsgərlərin köməklili ilə ermənilərin özünüboşaldan maşınlarından endirilərək bizim maşınlara mindirildi. Bu vaxt ermənilərdən bir nəfər qabağı gəlib dedi:

-Gedin. ananız namaz üstündə imiş. Allaha şükür edin. Beş dəqiqə gec gəlsəydiiz ayrı şeyin şahidi olacaqdınız.

Bizə məlum oldu ki, (çox sonra) Herher-Caykənd arasında buzlamış sıldırım bir dərəyə maşınların əksəriyyətini buraxmalı. adımı da "Buzlu yolda qəza" qoymalı imişlər. Çox türk öldürənlər. ermənilərin milli qəhrəmanı elan edilirdi. Maşın karvammız gecə saat onda Naxçıvan şəhərinə çatdı. Hamı gözü yaşlı idi. Bizi görə Naxçıvan əhalisi də göz yaşlarını saxlaya bilmirdi

Gələnlərin əksəriyyəti qohum. dost. tanış evlərinə yollandı. Qalan qaçqınlar "Təbriz" mehmanxanasında yerləşdirildi. Mehmanxana işçiləri gecənin o vaxtı soydaşlarımıza əllərindən gələnlə köməyi göstərdilər. Bu yazı vasitəsi ilə mən. gecə olsa. firsətdən istifadə edərək bütün Naxçıvan camaatına. o vaxtkı rəhbərlərə. jigid və mətlin sürücülərə. "Təbriz" mehmanxanasının işçilərinə. hamıya. hamıya dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Onların qarşısında baş əyirəm. Yazımın sonunda mühasirədə qalan əziz dostum. mənə qardaş qədər yaxın olan Asif Şirinovun hərbiçilər vasitəsi ilə İliç rayonuna göndərdiyi bir qeydi nəzərinizə çatdırdım: "Nəsrulla, qardaşım. nəyin bahasına olursa olsun bizi buradan qurtarın".

Mən, Asif, Paşa müəllim axıra qədər bacardığımızı etdik. yoldaşlarımız xilas oldu.

Bir şeyə təəssüflənirəm.

Axırıncı dəfə "Yurd, el, oba, vətən salamat qal" deyə bilmədik.

Sağlıq olsun, gələcək nəsillər' Vətən xoş gəldik, xoş gəldik" deyəcəklər.

Təsisçi və Baş redaktor

Mahirə Hüseynova

Baş redaktorun müavini

Leyla Calalova

Məsul katib

Möhübbət Məmmədov

Redaksiya heyəti:

İbrahim Bayramov

Könül Həsənova

Səməd Vəkilov

Fərrux Rüstəmov

Cəlal Allahverdiyev

Azərbaycan Respublikası

Medianın İnkişaf Agentliyi

Media Reyestri

Şəhadətnaməsi

Qeydiyyat:

№: CA61EF8114733BA

Ünvanımız:

Bakı şəhəri, Ü. Hacıbəyov küçəsi 68

Qəzet redaksiyanın kompüter

mərkəzində yığılıb, səhifələnməsi

və "Azərbaycan Nəşriyyatı"

MMC-nin mətbəəsində

ofset üsulu ilə

çap olunmuşdur.

Tiraj: 200 Sifariş: 915